

TIJDING

78/1

KRONIEK VAN DE HEEMKUNDEKRING T ZUIDKWARTIER

- 1 -

HEEMKUNDIGE VERENIGING "HET ZUIDKWARTIER"

Opgericht 27 maart 1977

De Heemkundige vereniging omvat het gebied der Gemeenten Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht en mag dus regionaal genoemd worden. Ze neemt t.o.v. alle instanties een neutrale houding aan, en heeft als zetel de "Volksabdij O.L.V.ter Duinen" te Ossendrecht. Wat zij voorstaat is vervat in onderstaande doelstellingen.

Doelstellingen:

1. Zij beoogt te zijn een culturele instelling zonder winstgevend of politiek doel, binnen de Zuidwesthoekgemeenten.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis.
3. Het beoefenen van genealogie, naamkunde en topografisch onderzoek.
4. Het vastleggen en verklaren van de dialecten binnen de streek.
5. Het vastleggen van al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, gezegden, uitdrukkingen, enz..
6. Het stimuleren tot in stand houden van oude ambachten.
7. Het organiseren van lezingen met heemkundige strekking.
8. Het ijveren voor het behoud van cultuur-historische en heemkundig waardevolle objecten (Heemschut).
9. Het stimuleren tot instandhouding van folkloristische activiteiten.
10. Het inrichten en inventariseren van een oudheidkamer met antieke afbeeldingen, voorwerpen en recente waardevolle zaken, zoals vaandels, bidprentjes e.d..
11. Het samenstellen (inrichten) en beheeren van een kleine bibliotheek voor algemeen oriënterende werken, waaronder ook uitgaven van de in de omgeving existierende kringen met een gedegen bronvermeldings-systeem.
12. Het beoefenen en ter kennis brengen van geologisch, bodemkundig, waterhuishoudkundig en geomorfologisch onderzoek.
13. Het uitgeven van een periodiek betreffende haar activiteiten aan haar leden.
14. Datgene te doen en te bevorderen wat in een heemkundig kader valt te plaatsen.

Bestuur:

Het voorlopig bestuur bestaat uit leden/vertegenwoordigers van genoemde gemeenten en is tot 1 mei 1978 als volgt samengesteld:

A.J. Pijnon, Huijbergseweg 51, Hoogerheide	Voorzitter
J.v. Elzeker, Verlengde Duinstraat 2, Corr. adres tel. 01646-2226, Hoogerheide	Secretaris
A. Mettheussens, Renwaas 27, Ossendrecht	Penningmeester
J. van Hal, Handekenskruid 44, Tel. 01644-570, Huijbergen	2e Secretaris
J. Rijdsdijk, v.d. Meerstraat 7, Hoogerheide	Vormgeving
Br. A. Franken, O.L.V.ter Duinen, Ossendrecht	Bibliotheek
Mevr. Hoogevoorn, Handekenskruid 5, Huijbergen	
Mevr. D. Maus, Okerstraat 23, Ossendrecht	
C. Hoecke, Ersestraat 7, Huijbergen	
L. Looijen, Gemeentehuis, Huijbergen	

Voorzitter, secretaris en penningmeester vormen het dagelijks bestuur. Nieuwe leden, die van harte welkom zijn, kunnen zich opgeven via het secretariaat en daarna hun bijdrage storten t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier", Spaarbank Ossendrecht nr. 140521437, Giror Bank. 1107397.

V o l g o r d e :

pagina

- Voorwoord (oprichtingsbesluiten en bestuur)	1
- Inhoudsopgave	2
- Ten Geleide	3
- De zandgronden van het Zuidkwartier	4 & 5
- Heemschut (planten, "Koepeltje")	6 t/m 8
- "Tweeling zonder vader"	9 & 10
- Het wonen vroeger:	
A). Den Huis	11 t/m 13
B). Woorden en begrippen uit de "boerderij"	14 t/m 20
- Woensdrecht in de Franse Tijd	21 & 22
- Mirakelen in Huijbergen	23 t/m 25
- Ossendrecht, 'n stukje geschiedenis	26 t/m 28
- Putte, het dorp met de vele ambachten	29 t/m 37
- Woensdrecht in oude wegen	38 t/m 41

Hier zijn we dan , mensen van nu.
Denken, spreken, kloden en feestten als mensen van nu.
Piekeren, treuren, kortom, handelen als mensen van nu.
Helpen misschien, ouderen en jongeren van nu, om morgen te leven.
We leven vandaag en denken aan morgen, dat lijkt ons heil en ook
onze zorg.
En gisteren, dat is al zo lang geleden, dat is immers niets meer,
dat is voorbij.
Eigenlijk hebben we ons dan toch een beperkte ruimte geschapen,
waarvan we niet weten langs welke straat we er gekomen zijn.

Als men goed nagaat, hebben we de allergewoonste en allervoornaamste
dingen geërfd.
De woorden die we gebruiken zijn ons door van Maerlant, van Veldeke,
Vondel en anderen gelaten.
Dialectvorming en recenter taalgebruik hebben ze gemaakt tot wat men
nu spreekt.
Zijn de schoen, de kous, de kar of de trein soms uitvindingen van nu?
Ondanks de stroomversnelling gedragen man en vrouw zich nog als zo-
danig, een natuurlijke wortel uit een ver verleden.
En als we er goed over nadenken, wat ankert er al niet in het verleden
waarin we geen erg hebben, of hadden.
Zijn we toch echt wel zo veranderd?
De lange rokken doen het weer, het haardvuur is eigentijds en de
trapgevel is het einde.

Soms hernemen we de oude dingen, om er nieuwe aan toe te voegen, en
maken zo onze ruimte groter.
Zoals de man die een nieuwe bungalow heeft en zegt: hier stond vroeger
het huis van mijn vader, waarin ook mijn grootvader en overgrootvader
nog hebben gewoond.
De plavuizen, de kussenkast en vaders pijpenrek heb ik opnieuw een
plaats gegeven.
Spreekt hier niet een verbondenheid, die generatie na generatie, ook
in taal en geschrift is doorgegeven?
Een verbondenheid van gewoonten, over kleine en grote gebeurtenissen
de eeuwen door.

Zullen wij ons niet meer ruimte scheppen, om door heemliefde, heemkunde
te bedrijven?
Heemkunde, die het verleden met het heden verbindt en ons tot bewuster
mensen kan maken.
Mensen die met beide voeten op de grond staan en de toekomst met
vertrouwen tegemoet zien.

Wij veronderstellen, dat de eerste uitgave van de heemkundige kring
"Het Zuidkwartier" hiertoe een bijdrage zal zijn, zodat nog vele
zullen volgen.
Tot slot onze dank aan alle medewerkers en werkgroepen die hiertoe
hebben bijgedragen.

De Voorzitter.

DE ZANDGRONDEN VAN "T ZUIDKWARTIER"

De zandgronden van dit gebied zijn gelegen in het uiterste zuidwesten van het Brabants zandgebied.

De noordgrens van dit zandplateau ligt ongeveer op de lijn Bergen op Zoom - Waalwijk - 's Hertogenbosch.

De ondergrond van dit zandplateau kwam zo'n 1,5 miljoen jaar geleden boven water, de zee trok zich terug. Met het verdwijnen van de zee kwam een einde aan de geologische periode van het "TERTIAIR", en we zijn dan aangeland in de geologische periode van het "KWARTAIR".

Het landschap kreeg toen het aanzien van een gebied met sterk vlechtende rivieren, de oerstromen, de Rijn en de Maas.

De periode het "KWARTAIR" is te verdelen in het "PLEISTOCEN" van $\pm 1,5$ miljoen tot ± 10000 voor Christus en het "HOLOCEN" van ± 10000 voor Christus tot heden.

In het tijdvak van het "PLEISTOCEN" is het Brabantse zandplateau grotendeels gevormd zoals we dat heden ten dage kennen. De oerrivieren de Rijn en de Maas stroomden door materialen welke door de verdwenen zee waren afgezet.

Deze materialen werden spoedig bedekt door zand, klei en grind wat aangevoerd werd door de rivieren. Het was en is een betrekkelijk vlak gebied, de rivieren waren dan ook traag, wat weer betekende dat de materialen gemakkelijk worden afgezet, vooral fijn materiaal (fijn zand en kleien)

DE GEOLOGISCHE TIJDREKENING.

Ouderdom in miljoenen jaren	Periode	Tijdvakken	Voorkomen aan de oppervlakte
	KWARTAIR	HOLOCEN	rivierduingordels rivierengebied hoog- en laagveen kleine droogmakingen kustvlakten duinstreek ijselmeerpolders
0.01		PLEISTOCEN	dekzanden oudere riviervlakten stuwwallen landschap
1,5		TERTIAIR	

In het tijdvak het pleistoceen komen in het totaal 4 ijstijden voor.

Vooral de laatste 2 ijstijden (het Riss en het Würm) hebben een grote invloed op het ontstaan van het tegenwoordige landschap gehad.

In de droge en koude periode van de genoemde ijstijden is er materiaal vanuit het Noordzeebekken aangevoerd via de wind (toendraklimaat). De zeespiegel was toen tientallen meters lager dan nu, de tegenwoordige Noordzee was toen een soort toendra, de Rijn en de Maas stroomden toen bij de tegenwoordige Doggersbank in zee. De wind was relatief sterk en vrij frequent noord-westelijk, er was geen begroeiing van de bodem en de bodematerialen konden dus ook niet door planten worden vastgelegd.

Het zand werd vlak over de bodem door de wind vervoerd, terwijl de fijnere delen door de wind mee de hoogte in worden genomen en daarom ook veel verder weg worden afgezet (löss gronden van Zuid Limburg).

De zanden die op deze manier zijn afgezet noemt men dekzanden, dit dekzand kwam als een dunnere of dikkere deken over door de rivieren aangevoerd materiaal te liggen.

Deze dekzanden komen in bijna geheel Brabant voor. In het oosten van Brabant komen dekzanden voor van wel 45 m. dikte, in het westen is het dekzand soms gemengd met de ondergrond, bijvoorbeeld de Wouwse gronden.

Tijdens het pleistoceen is in de warmere periode klei afgezet door de rivieren, deze klei wordt in onze streek leem genoemd. In het oosten van het zandplato zit deze klei diep in de ondergrond, terwijl in het zuidwesten deze klei hier en daar aan de oppervlakte komt. Deze klei was de grondstof van de steenbakkerijen van Halsteren, Huijbergen, Ossendrecht en Hoogerheide.

Het al of niet voorkomen van deze leem in de ondergrond kan grote verschillen geven in de flora en de gebruiksmogelijkheden op korte afstand.

De al eerder genoemde Wouwse gronden zijn nagenoeg niet bedekt met dekzanden, deze gronden onderscheiden zich van de dekzanden doordat ze fijnkorreliger zijn en een hoger humusgehalte hebben en hieruit volgt dat ze landbouwkundig veel beter zijn dan de dekzanden.

In het uiterste zuidwesten van Brabant zijn in het laatst van het Pleistoceen duinen afgezet via de wind uit het Scheldebekken.

We moeten onder "duinen" hier verstaan zandafzettingen op het reeds afgezet dekzand of op de nog vroeger afgezette kleilagen.

Deze "duinen" liggen als een hoge zandrug langs de kustvlakte vanaf Halsteren tot en met Ossendrecht.

Aan de westkant is deze zandrug vrij steil, naar het oosten verloopt de overgang naar de Wouwse gronden en de dekzanden veel geleidelijker.

Vanaf Roosendaal is de verhoging van de zandrug duidelijker te zien. Op deze laatst afgezette zandgronden liggen de grote boscomplexen, o.a. de Dassenberg, Vrederust, Zoomland, de Heide, de Mattemburgh, Zuidgeesterheide, Wouwse Plantage, het bosgebied tussen Woensdrecht en Ossendrecht, en als grootste gebied de Kalmthoutseheide.

Aan de westzijde is de helling van deze rug erg steil, ook wel genoemd de Brabantse wal.

Deze Brabantse wal is nu nog het enige punt in Nederland waar de zee het pleistoceen ontmoet.

We hebben in het voorgaande al gezien dat in onze streken klei(leem) in diverse lagen is afgezet.

Het begin van de Brabantse wal is gevormd door de eroderende werking van de in noordelijke richting gaande oerstroom van de Schelde.

In de tijd waarin we nu leven, het Sub-atlanticum, heeft de zee door de eroderende werking op de kust waarin de stevige kleilagen voorkomen, de steilrand doen ontstaan.

De kleilagen hebben de afbraak tegen gehouden.

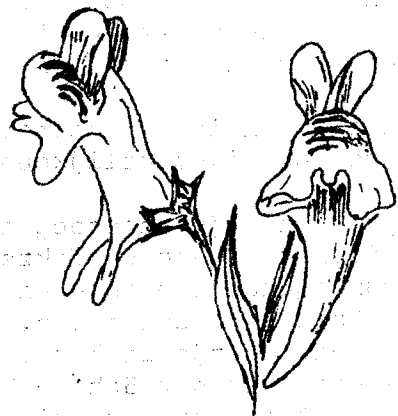
Bijdrage van Dhr. H. Jarijn

Literatuur:

- De Nederlandsche Landschappen - Dr. H. D. Visser
De Bodem van Noord Brabant - Dr. Ir. D. van Dixpen

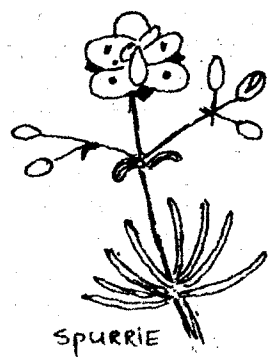
AKKerdISTEL

VLASLEEUWEBEK

BLOEM VAN DE WITTE DOVENETEL

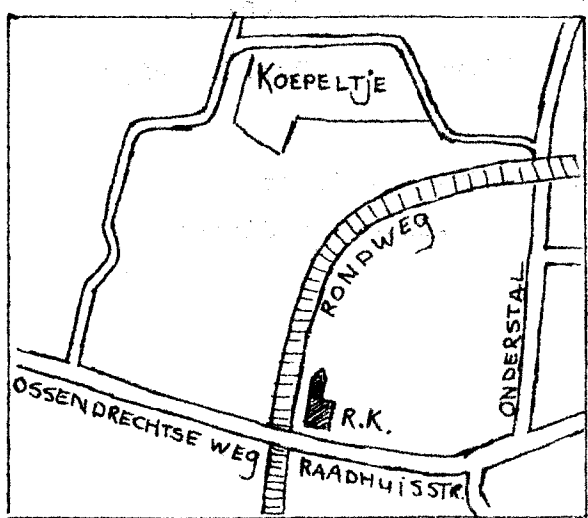
SPURRIE

KRULZURING

geschubde inktzwam.

Het ligt in de bedoeling om systematisch ons gehele heem aan een nader onderzoek te onderwerpen, want wat valt er nu eigenlijk landschappelijk in ons heem te zien?

Om hiermee een begin te maken ben ik maar dicht bij huis gebleven, n.l.: het Koepeltje. Aangezien ik niet in een biologische verhandeling wil verzanden en toch zoveel mogelijk informatie over uw heem aan u wil doorspelen, wordt dit een verhaal van een wandeling.

Als je vanuit de Onderstal net onder het viaduct links het pad naar het Koepeltje inslaat (zie kaartje), is er links tegen de rondweg aan een dichte struikbegroeiing die vnl. bestaat uit: lijsterbes, rozebottel, vogelkers en verderop (meer naar het Koepeltje toe) uitloopt in Bezembrem.

De vogelkers gebruikte men vroeger om zijn geesteskrachtige werking tegen keelontsteking en verkoudheid. De Bezembrem, zo genoemd omdat men er (zo u wellicht weet) bezems van maakte, staat op grond met een hoog kiezelzuur gehalte en is een duider van arme grond. de meeste planten groeien n.l. beter op basische (zeepachtige) gronden en het best op grond die het midden houdt tussen zuur en basisch.

Aan de andere kant van het pad vind je gelijk al hele bossen Groene Bijvoet, die men samen met een aantal andere ingrediënten gebruikte in een recept ter bevordering van de maandstonden, dat als volgt luidt: "Groene Bijvoet, een handvol tarwegrus en 3 potten garenloog samen laten koken en het dampend vocht onder de rokken zetten."

Verder was Bijvoet, in wijn gezoden (of gepulverd met wijn genomen) een middel tegen de pest, baarmoederkwalen en vrucht- en nageboorte-afdrijvend.

Terug naar onze wandeling nu. Midden op het pad staan vier van de wellicht meest bekende planten, n.l.: Kruipende Boterbloem, Paardebloem en zowel de Smalle als de Grote Weegbree. Het wil nu eenmaal, dat ook deze kruiden tegen kwalen en ziekten werden gebruikt: De Boterbloem werd uitwendig gebruikt op klieren, zweeren en wratten, terwijl het sap van de Weegbree een tegenwerking tegen brandblaren is. Het bittere, melkachtige sap van de Paardebloem werd (niet bij mensen, doch veel meer bij paarden) zoals zijn streeknaam: "Pisblom" al zegt, onder meer gebruikt ter afzondering van de urine en voor verwekking van eetlust en verbetering van de spijsvertering. Bij koeien had deze een andere uitwerking, n.l.: zij vermeerderde en verbeterde de melk. Andere planten op dit pad, zowel links als rechts en iets verder aan de buitenkant, waren: Sterremuur, Duizendblad, Zuring, Witte Klaver, Herderstasje en de in deze omgeving veel voorkomende Herderstasje.

Voor de voorlaatste maal volgt er een uitweiding over de medicinale werking van enkele van deze kruiden: Zuring en Duizendblad werden beiden gebruikt tegen tandpijn en vrijwel op dezelfde wijze. Bij gebruik van Zuring werd aangeraden erop te kauwen, terwijl dit bij gebruik van Duizendblad niet genoeg was; hierbij diende men met de tanden gemalen bladeren zo lang mogelijk aan de zieke tand te houden.

Komen we nu tegen het bos aan, dan vinden we hier aan de rand van het pad volop brandnetels (zowel Grote als Kleine Brandnetel), Akkerdistel, Speerdistel en Spurrie. De brandnetelbegroeiing wijst op stikstofrijke grond. Vermeldenswaard is misschien ook dat men vroeger Spurrie zaaide om als koeievoer te gebruiken.

Aan de rand van het Koepeltje staat een dichte braamhaag (Braam: tegen diarrree en in bloedzuiverende thee). De Braam groeit slechts op plaatsen waar weinig of geen kalk in de grond zit. De kwaliteit van de bodem blijkt hier wel erg duidelijk uit de begroeiing.

Rond de akker en de rondweg (links) kwamen naast bovengenoemde kruiden, ook de volgende voor: Bereklauw, Kleine Nachtschade, Witte Dovenetel, Boerenwormkruid en Perzikkruid.

Deze hebben (met uitzondering van Bereklauw; Schermbloemfam. I en Boerenwormkruid) prachtige bloemen, al zijn ze dikwijls klein uitgevallen zodat men ze licht over het hoofd ziet.

Nu zijn we in het bos zelf aangeland; een eiken-berkenbos, één van de meest voorkomende natuurlijke bossoorten in Nederland. De eikesoort is Zomereik. Het bos is duidelijk een aangelegd bos, dat spijtig genoeg, al ver in de vernieling ligt. Voor eenieder welbekend, denk ik, is het groepje volwassen eiken in het midden van het bos; de zgn. twaalf apostelen. Ik moet u teleurstellen, het zijn er geen twaalf meer.

De struikbegroeiing bestaat voor 97 % uit diverse varensoorten en de enige (door mij gesignaleerde) kruidenbegroeiing bestaat uit: Lelietje van Dalen en Win.

De niet-groene planten in het bos zijn: zeer fraaie geschubde inktzwam; elfenbankje, trechter- en bekerzwammen en niet te vergeten; draadschimmels. Op de eikebladeren kwam vrij veel meeldauw voor. Dit is een bladschimmel die u vast en zeker wel eens gezien hebt: het ziet er uit als witte stofdeeltjes op de bladeren.

Ter afsluiting wilde ik nog zeggen dat, mocht u ooit een wandelen door bos, hei, polder etc., let er dan op dat u géén paddestoelen plukt, we hebben er zo weinig. Gelukkig komen ze nu weer meer terug en laten we het zo houden door ze te laten staan. Hetzelfde geldt voor de planten.

Ja, natúúrlijk!!

Bert Janssens

Literatuur:

De Spycker, 23ste jaarg. 1975 nrs 1 en 2
Geïllustreerde flora van Nederland - Heimans, Heinsius, Thijse.
Elseviers Paddestoelengids

Een tweeling zonder vader?

Bij een van mijn vroegere bezoeken aan het Rijksarchief in Den Bosch, stuitte ik bij toeval op een verslag uit 1780 van de schepenen van de heerlijkheid Woensdrecht, gedateerd 25 september.

Het gaat om een meisje dat zich voor een geweldige moeilijke keuze gesteld ziet:

-óf liegen tegen haar ouders en zichzelf voor het leven met een slecht geweten belasten,
-óf de waarheid vertellen en daarmee familieruzie en dorpsrodels riskeren.

Het hierna volgend relaas geeft weer wat ze na maandenlange vertwijfeling op het kraambed vertelt aan de "bevoegde" instanties.

"Wij ondergetekenden: Andries de Meester, Adriaan Stoffels en Anthonie Willemse, regeerend Burgemeester en Scheepenen der Heerlijkheid Woensdrecht, verklaaren op den Eed in den aanvang onser bedieninge gedaan, ter requisitie en instantie (op verlangen en dringend verzoek, red.) van den Wel Edel Gestrenge Heer en Mr. Nicolaes van Cuylenborch, Drossaerd van de Zuid en Westquartieren deeses Marquizaats, dat:

wij op eaterdag den 16e dezer in officier (= officieel, red.) zijn gerequireert (verzocht, red.) geworden, ten huysse van onsen inwoonder Gabriël (1) en wel bij zijne dogter Catharina, welke des 's morgens door haare moeder was verlost van twee dogters; dat aan opgem (bovenvermelde, red.) kraamvrouw door den Eerst ondergetekenden is afgevraagd, wie vader van de kinderen was, waarvan zij 's morgens was verlost, waarop zij declareerde zulx te weesen een vreemd Manspersoon door wien zij aan de Mussepo; zoude zijn aangedaan; dog wanneer geinsisteerd werd dat zij tog de waarheid moest zeggen, tot nader antwoord heeft gegeven indien dat daen moet, zal ik mijn ouders nog meer bedroeven, wanner daer op inmediaet (onmiddellijk, red.) bekend dat niemand vader van haere kinderen was dan haar oom Gerardus; van wien zij verder betuigde door geweld-ten teyde wanneer bij hem was inwoonende te Hogerheide-tot onkuis leven te zijn gebragt."

Actum Woensdrecht den 25 september 1700

Taglich

Andries De Meester

adriaen Stoffels

Antoni Willemse

- 1) De juiste familienaam is uit overweging van kiesheid weggelaten.

Zoals U ziet een intriest relaas. De gebruikelijke "oplossing" -te trouwen met de verwekker van de kinderen- is hier niet mogelijk. De zeden en de burgerlijke en kerkelijke wetten op de bloedschande verbieden zoiets.

Dat alle personen, die van dit relaas kennis hebben genomen, dit vóór zich hebben kunnen houden is onwaarschijnlijk. Was dit toch het geval dan zou het meisje door de gemeenschap als ontuchtige worden nagewezen. Werd daarentegen de waarheid openbaar dan werd een hele familie in opspraak gebracht.

Wellicht hebben de schepenen, in overleg met de betrokkenen, besloten om de eerste verklaring van het meisje te handhaven. Ze zoude dan "zijn aangedaan door een vreemd manspersoon".

P.A. Sloven

Uit: Rijksarchief Den Bosch.

Woensdrecht rechterlijk archief, inventarisnr. 25.

Inleiding.

De beschrijving die hieronder volgt, is verre van volledig. Bovendien is ze voor geen enkele woning voor honderd procent van toepassing. Vele variaties zijn denkbaar. De financiële mogelijkheden waren erg uiteenlopend, dus ook de inrichting van de huizen. Het is moeilijk om aan te geven in welke tijd men het onderstaande moet plaatsen, In ieder geval zullen de ouderen onder ons zich een heleboel kunnen herinneren. Voor op- en aanmerkingen wende zich men tot een van de leden van deze werkgroep.

"Den Huis".

Het woonvertrek was "den huis". Voor de verwarming zorgde bijv. de plattebuiskachel (hier ook wel stoof genoemd). De pot werd gepeetst met potloodsel (poeder van potlood als poetsmiddel). Bij de kachel vond je tevens een koolbak, een koolschep, een pook, een tang, een blaaspijp en een houtbak.

Een andere mogelijkheid was een hangschouw. In de schouw hing een ketting (met verstelbare haak), daaraan een moor (=waterketel) of een kastrol (=braadpan) boven het open vuur.

In "den huis" was een stoof (=voetwarmer) en een test (=potje met vuur in de stoof) een veel voorkomend verschijnsel. Op de vensterbanken trof men vaak tochtkussentjes aan.

In "den huis" bevonden zich ingebouwde slaappleatsen (=bedsteeën), waar men in kwam door over een beddeplank te stappen. Aan het hoofdeind bevond zich een beddeschap. Op de vloer van de bedstede lag gedorsen roggestro (in de lengterichting), aan de "kop" strobusseltjes die dwars lagen. Beddezakken gevuld met haverkaf werden er bovenop gelegd. Aan hoofd- en voeteneinde vond je planken die dienden om het beddegoed droog te houden (er kon vocht van de muur afkomen, omdat het enkelsteens muren waren). Aan het voeteneinde stond soms de kinderkrib. Deze was bijv. bestemd voor kinderen waarvoor geen plaats was of die niet zindelijk waren. Eventueel stond naast het bed een schommelwieg.

Beddedeuren of gordijnen vormden de toegang tot de bedstede. Boven die deuren of gordijnen waren vaak nog deurtjes die toegang gaven tot kleine zoldertjes, alwaar appels e.d. opgeborgen konden worden.

De vloeren bestonden vaak uit rode of blauwe plavuizen (=vloer-tegels). Deze werden steeds schoongeveegd en opnieuw bestrooid met droog, wit zand dat gewassen was. Men maakte dan allerlei mooie figuren op de grond (op 24 september 1977 stierf Mevr. Verlinden in Zandvliet. Zij maakte nog dagelijks zandfiguurtjes. Jan van Toon Oosterbosch was de laatste zandwasser hier in de buurt. Hij werd helaas overreden door wielrenner Jan van Hout op 6 februari 1934. Hij was 35. Het ongeluk gebeurde op de Putse weg bij de "witte bomen").

Dit schoonmaken van de vloer gebeurde ook wel 's zondags na het middageten. Daarna werd zand gestrooid. Vervolgens haalde men bij een enkele familie het varken binnen en dreef het onder de tafel door. Dit werd elke zondag herhaald, totdat het varken de tafel op zijn rug meenam. Dan werd er getrakteerd, want dan was het varken rijp voor de slacht.

Midden in de kamer stond een ronde tafel; daaromheen stoelen met biezen matten. Om lekker uit te rusten maakte men gebruik van de zorg(=leunstoel).

De kasten in "den huis" werden vaak van een huiszeggen voorzien (een gebed van keizer Karel bijv.). Boven op de kasten waren vaak vazen of glazen stolpen met daarin het crucifix(=kruisbeeld), Maria en Jozef. Aan de muur tussen de bedsteeën hingen twee wijwater vaatjes, waaraan kruisjes zaten of een Christuskop ("Ecce homo"=Ziet de mens) of een Maria-afbeelding ("Mater dolo rosa"=Moeder van Smarten). Tussen de wijwater vaatjes hing dan dikwijls een groot kruis met corpus(=lichaam van Christus). Aan de wijwater vaatjes hingen in de meeste gezinnen de paternosters(=rozenkransen). Deze werden gebruikt bij het bidden van de rozenkrans of rozenhoedje(bepaalde R.K. gebedenreeks).

Op de schouw boven de kachel stonden vaak een klokstel, Chinese kommen(rood of blauw) of stolpen.

Andere meubelstukken die men in "den huis" tegenkwam, waren een kabinet en een broodkast.

Voor de vensters hingen blinden(=vensterluiken), althans 's nachts. Boven de schouw aan de muur hing een grote spiegel. Boven praktisch alle deuren zag je schilderijen met voorstellingen van heiligen, zoals o.a. het H. Hart van Jezus, H. Hart van Maria enz. In bijna elk huis prijkte een H. Hartbeeld.

In de woonkamer bevond zich op dezelfde verdieping bij zeer veel mensen een opkamer. Deze was wat hoger gelegen en met een klein trapje bereikbaar. Je vond er een bedstee in en eventueel ledikanten voor de kinderen. Onder dit opkamertje was de provisiekelder met aardappelen, appels en peren, Keulse potten met groene bonen, witte kolen, zuurkool, de reuzel-POT(reuzel is een bepaald soort varkensvet), de spekkuip met daarin o.a. gezouten spek. Hier lag bijv. ook de broodplank met het eigengebakken brood erop.

Voor de verlichting zorgde een petroleumlamp. De lamp werd ieder jaar verguld. Soms zat er in de muur een vuister(=een gemetseld rechthoekig gat met glas ervoor). Hierin zette men een petroleumlampje, waar een beugel aanzat, zodat het ook tegen een muur gehangen kon worden. Dit lampje scheen op die manier in verschillende vertrekken tegelijk.

De moos(keuken of keet).

De moos(keuken of keet).

Dit vertrek was meestal betrekkelijk klein. Men trof er dikwijls een cuisière(soort van vierkanten kachel, waarop men tegelijkertijd verschillende dingen kan koken, braden of stoven; gewoonlijk was er ook een oven in). Het kon ook zijn dat er onder een hangschoorsteen een gemetseld steenen fornuis stond. Hierop was dan een dikke ijzeren plaat bevestigd, waarin zich twee kookgaten bevonden. Wanneer er niet gekookt werd, zat er op het grootste gat een deksel met handvat; op het kleinste gat een kookring. Op de rookpijp bevond zich de afsluitsleutel. In de muur onder de hangschouw kon men een ijzeren deurtje vinden, dat toegang gaf tot de oven, waarin welkijks naar behoefte het brood werd gebakken. De oven werd warm gestookt met droge mutsaard(mutserd of takkenbos; hier ook wel musterd). Van bloem, water en zout maakte men het deeg. Alvorens te gaan bakken liet men het deeg vanzelfsprekend rijzen. Daarvoor gebruikte men wel het warme bed. De oven zelf was buiten tegen de "moos" gemetseld. Onder de oven buiten was plaats voor het zand van de zandboer, dat in "den huis" gestrooid werd. Voor het scherpen van messen was er altijd wel een wetplank (=slijpplank) aanwezig.

Een tafel en enkele stoelen kwamen wel voor in de "moos".

Het water dat men gebruikte bij het schuren van de keukenvloer veegde men naar buiten langs een mozegat (=gootgat). Bij de onderste rij stenen ontbrak er een. Hiervoor zat een afsluitplank. Deze haalde men eruit wanneer het nodig was. Dit mozegat vond je ook in "den huis".

De muren kalkte men van boven wit. Tot 80 cm hoogte maakte men de muren grijs of zwart. De scheiding voorzag men van een latje. Ditzelfde zag men ook weer in "den huis".

Dhr en Mevr. Hugens

Mevr. Bolders

Mevr. D. Mous

Dhr. P. Jacobs

Dhr. J. v. Dooren

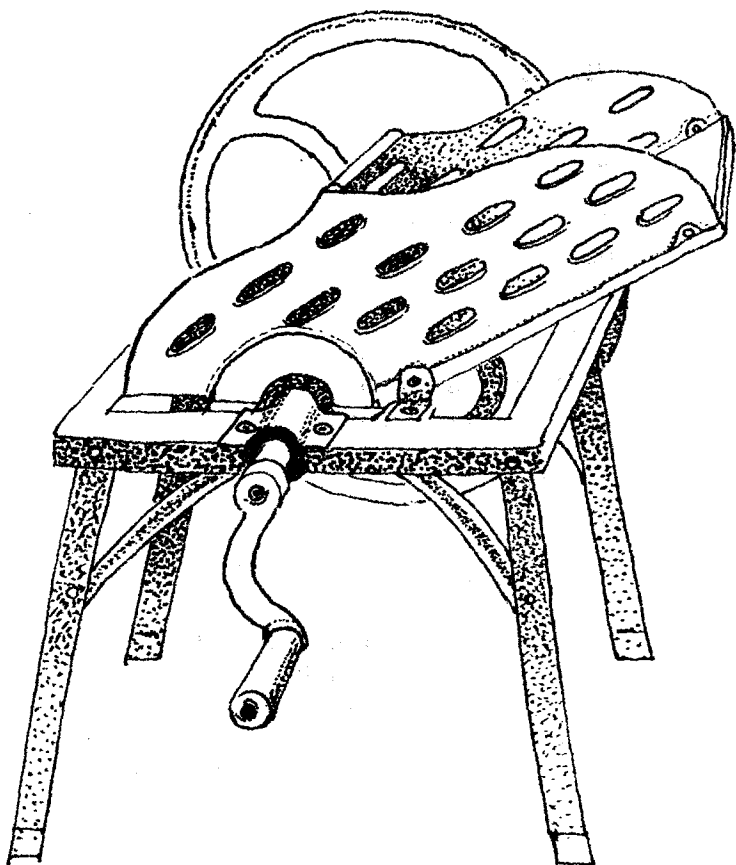
Dhr. R. v. Elzaker

WOORDEN EN BEGRIPPEN DIE BETREKKING HEBBEN OP DE BOERDERIJ.

<u>Uitspraak in het Ossendrechts</u>	<u>Nederlands</u>	<u>Verklaring</u>
(moeilijk weer te geven. Waarschijnlijk weinig verschil met de andere plaatsen in de buurt).		
akker	schrepel	wiedijzer om het onkruid te wieden.
aoraomer	haarhamer	hamervormig gereedschap om een zeis scherp te kloppen.
aorpien of aorgetouw	haarijzer of haarspit of haargetouw	aambeeldje om een zeis op te haren(=scherpen).
ballaster	ballastschop	grote schop voor in de zware grond.
beir	beer	mensendrek.
beirput	beerput	put, waarin de beer zich verzamelt.
beiren	beren	de beer uit de beerput halen en over het land verspreiden.
beirschep	beerschep	beeremmer met steel om de beerput leeg te scheppen.
djeesel	dissel	bijl waarvan het blad dwars op de steel zit; gebruikt om palen te behakken.
dessel	dissel	boom tussen de paarden van een tweespan voor een wagen.
dulve	dulve	greppel.
eirdwoop	aardhoop	hoop afval van de boerderij; werd een paar keer per jaar omgezet. In het voorjaar werd het over het grasland gestrooc
erpelmeulen	aardappelmolen	deze werd gebruikt om de klei aardappelen en kleine stukjes klei van de grote aardappelen te scheiden.

<u>Uitspraak in het Ossendrechts</u>	<u>Nederlands</u>	<u>Verklaring</u>
erpel or	horde	werd gebruikt om de klei van de aardappelen te halen.
erpelriek of petate- riek	aardappelriek	tientandige riek met bollen op de tanden.
gaffel	gaffel	tweetandige hooivork.
gebient	gebint	de ruimte tussen de verbindingsbalken van een graanschuur.
gek	hek	houten raamwerk dat op een wagen stond. Tussen het voor- en achterhek werd het hooi of gras geladen.
geraaij	gerij	rijtuig, werd vooral gebruikt om 's zondags naar de kerk te gaan.
gier	gier	vloeibare mest van vee of het vocht dat uit de mest siepelt.
gierpuut	gierput	bewaarplaats voor de gier.
iecht	eg(ge)	landbouwwerktuig bestaande uit een houten of ijzeren raam waarin in schuine richting houten of ijzeren pennen zijn gestoken, na het ploegen over de akker gesleept om grove kluiten fijn te maken.
kafmeulen	kafmolen	hiermee werd het kaf uit het graan geblazen.
kapblok of outblok	hakblok	houten blok om het kachelhout klein te kappen.
karkot	karrenhok	hok dat van voren open was en waar de karren in gestald werden.
kliefbeitel	kliefbeitel	beitel om blokken steen te kloven of te doen splijten.

<u>Uitspraak in het Ossendrechts</u>	<u>Nederlands</u>	<u>Verklaring</u>
kliefaoer	kliefhamer	hamer om de kliefbeitel aan te drijven.
klienket	klinket	klein deurtje in grote schuurdeur.
koeiben		ruimte voor de voederbakken van de koeien.
lemoen of lamoen	lemoen of lamoen	disselboom met twee armen waartussen het paard ingespannen werd.
mangelpeej	mangel of mangelwortel	voederbiet.
meukesmaand		biezenmand voor de aardappelen
miesriek	mestriek	riek om de mest op te scheppen
mieswoop	mesthoop	
ooirijf	hooihark	houten hark om het hooi bij elkaar te harken.
ooivurk	hooivork	tweetandige vork waarmee het hooi wordt opgestoken.
ooskliepel		knuppel waar het paard werd aangespannen.
panschuup		spade voor de lichte grond.
peejkapper	bietenkopper	mes aan een steel waarmee men de kop van de bieten op het afsnijdt.
peejmeulen	bietenmolen	molen om voederbieten te snijden.
peejriek	bietenriek	vijftandige riek met bollen op de tanden.
peejspai	bietenspade	spade om bieten te rooien.
peirdekrieb	paardenkrib	voederbak voor paarden.
pios	pios	pikhouweel.

bietenmolen

Uitspraak in het
Ossendrechts

Nederlands

Verklaring

puij

pui

afscheiding tussen de dors-
vloer en de tas.

rooibijl

rooibijl

smalle bijl om bij het rooien
de wortels door te hakken.

ruif

ruif

houten of ijzeren traliewerk
in schuine richting boven de
voederbak in stallen of hokken
aangebracht, waarachter men
het hooi, gras enz. werpt.

schepel

schepel

grote, platte houten schop
met lange steel om graan en
aardappelen mee te scheppen
of om te zetten.

scheppan

scheppade

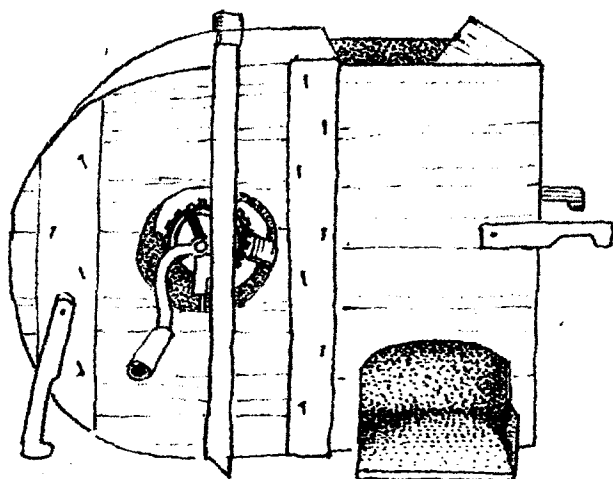
brede spade (met opstaande
hals).

schrooiaok

schrooihaak(?)

hiermee werden de kanten van
de sloten afgekapt.

<u>Uitspraak in het Ossendrechts</u>	<u>Nederlands</u>	<u>Verklaring</u>
schuudzeef	schudzeef	het graan zeven door de zeef te schudden
sjees	sjees	licht, hoog tweewielig rijtuig met kap.
slechten	slechten	eggen o.a.
sleej	slede	plat houten voertuigje met ijzeren glijbanen; werd vooral gebruikt om klein materiaal te vervoeren.
snaimeulen	snijmolen	molen voor het snijden van maïs en stro
spie	spie	taps toelopende ijzeren pin die gebruikt werd bij het klieven van struiken
tas	tas	een getaste hoop graan of hooi in het gebint
tielbalken	tilbalken	losse balken (bomen) boven de dorsvloer; hier werd graan of hooi op gedaan.
trekzeizie		zeis, b.v. om sloten schoon te maken
trijzelmeulen	trijzelmolen	d.m.v. deze molen werd het gedorste graan gezuiverd; het lichtere kaf werd weggeblazen
ustel	unster	weeghaak, balans met ongelijke armen; aan de korte arm hangt de last, terwijl aan de lange een gewicht verschoven wordt.
vlagzeisie		zeis om heiplaggen af te kappen
wan	wan	platte mand

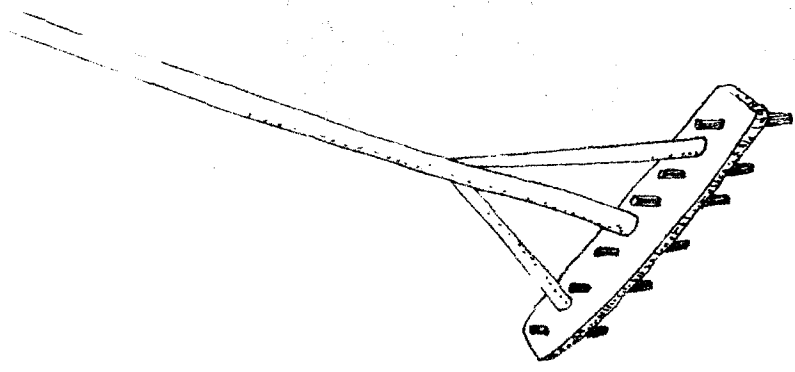

wanmolen

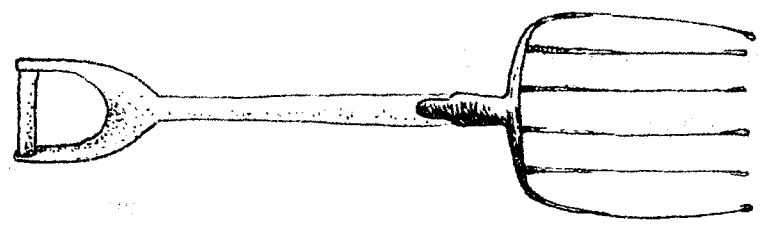
Deze lijst is verre van volledig.

Voor opmerkingen houden wij ons aanbevolen.

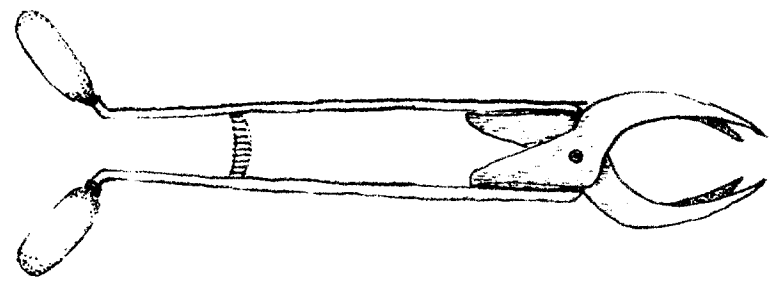
Dhr en Mevr.Hugens
Mevr.Bolders
Mevr.D.Mous
Dhr.P.Jacobs
Dhr.J.v.Dooren
Dhr.P.v.Elszaker

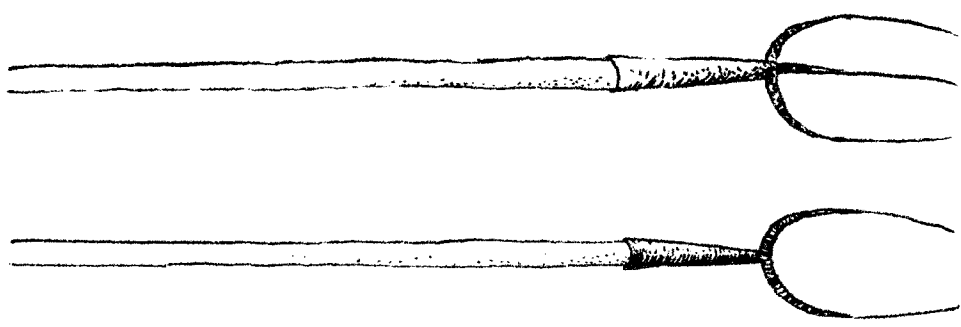
hooihark

bietenvork

bietentang

hooivork

WOENSDRECHT IN DE FRANSE TIJD

Eind 1794, begin 1795 verschenen de eerste franse troepen in onze streek en vestigden kort nadien het franse gezag.

Op 3 maart 1795 deelde drossaard Mr. Nicolaas Cuylenborgh mede, dat de Staten-Generaal tot de erkenning van het Nederlandse volk als bezitter van de "oppermacht" waren overgegaan. Iedereen werd ontslagen van de eed op de oude constitutie en tien dagen daarna koos men Geerit van Putte, Adrianus Nuyts, Jan Meeuwesen, Jan Magielsen, Gabriël Swagemakers en Jacobus de Jong tot schepenen. Veel veranderde er niet, want dezelfde personen zaten al in de vorige schepenbank. Jan Koekhoven en Jac. Kuylen bleven eveneens aan als gemeentemannen. Men herkoos zelfs van Cuylenborgh en Th. Jac. de Vos als drossaard, resp. secretaris. Ook de behoeving van een nieuw gemeentebestuur in 1803 bracht weinig nieuwe gezichten. Gabriël Sloven en Pieter J. van Hooydonk werden de nieuwe gemeentemannen. Jan Drabbe werd schout-civiel in de toen opgerichte civiele rechtbank.

U begrijpt wel, dat er van het oude feodale stelsel niet veel was overgebleven. Al waren de heren, die ons plaatselijk bestuur vormden, dezelfde.

Vanaf 1795 behoorde Woensdrecht tot de Bataafse Republiek.

Sinds 1798 tot het Bataafse Gemeenebest.

Van 1806-1810 tot het Koninkrijk Holland.

Van 1810-1814 tot het Franse Keizerrijk.

Koning Lodewijk Napoleon ontsloeg in maart 1810 al zijn onderdanen van hun eed van trouw en bij Keizerlijk decreet van den 26. April 1810 werd de voormalige provincie Brabant in twee delen gesplitst. Het gebied ten westen van de Donge behoort dan tot het Departement van de Twee Nethen en nu zijn de Woensdrechtaren en het hele Zuidkwartier "Fransen" geworden. Het was niet alles botertje tot de boom. Ons gebied was door de invasie van de Engelse troepen in Zeeland op 30 Juli 1809 nog al in het gedrang gekomen.

De gemeente Woensdrecht, waarin Hinkelenoord en Zuidgeest in 1810 waren opgenomen ging gebukt onder de last, die het bij een stromen in dit gebied van de troepen had veroorzaakt. We behoorden wel tot de grootste macht van Europa, maar financieel waren we machteloos. De verarmde bevolking van Woensdrecht, Hinkelenoord en Zuidgeest telde in 1810 + 850 inwoners, die nu rechtstreeks onder de franse wetgeving vielen. Het Departement van de Twee Nethen had Antwerpen als hoofdstad. Daar zetelde de perfect, die bijgestaan werd door de conçeil (3 tot 5 leden) en de conçeil generaal (+ 16 tot 24 leden), die de franse wetgeving toepasten. Deze wetgeving steunde op de Codex Napoleon, verdeeld in de code civil 1) voor burgerlijke zaken en de code penal 2) voor strafzaken; de sousperfect zetelde te Breda. Men kwam tot oprichting van een arrondissementsrechtbank te Breda en een kontongerecht: "vrede gerecht" te Bergen op Zoom. Men ging te Woensdrecht over tot benoeming bij decreet van een maire 3) en voorlopige gemeenteraadsleden. Deze maire, J. Drabbe, op wie wij later nog zullen terugkomen, liet na de municipale raad te vormen en vergaderde met een achttal notabelen van de gemeente. Ter illustratie hier een verslag van de acht notabelen. De Nederlandse vertaling luidt als volgt:

ZITTING VAN ACHT NOTABELEN

Inwoners van de gemeenten Woensdrecht, Hinkelenoord en Zuidgeest, voorheen leden van de burgerlijke rechtbank, thans leden van de bestuurscommissie van het Weldadigheidsbureau en vertegenwoordigers van voornoemde gemeenten, vergaderd bij gebrek aan een gemeenteraad. In het jaar 1812 op 26 maart om 10 uur 's morgens zijn de ondergetekende inwoners, voorheen leden van de burgerlijke rechtbank, thans leden van de bestuurscommissie, vertegenwoordigers van voornoemde gemeenten, op verzoek van dhr. burgemeester bijeengekomen in buitengewone zitting,

om bij gebrek aan een gemeenteraad te beraadslagen over de voorstellen van dhr. Burgemeester der voormelde gemeenten. Uit kracht van hun bijeenroeping en vergaderd zijnd in het gemeentehuis ten getale van acht leden en na het verslag van dhr. burgemeester gehoord te hebben, verklarend dat het Prefect van het Departement der Twee Nethen hem de voorafbetaling van zijn gemeenten heeft teruggezonden om ze te laten innen hetzij voor het geheel, hetzij voor de helft naar gelang de behoeften, om bij gebrek aan vrije fondsen te voorzien in de dringende herstelwerken vereist in de voormelde gemeenten, vooral voor het herstel van een nieuwe brug te maken op de openbare weg van de gemeente Zuidgeest, tevens de onkosten van het bureel te vereffenen, de huur van het gemeentehuis en andere onkosten die gedaan zijn in de loop van 1811. Besloten werd dat het bedrag der voorafbetaling van het octrooi, door dhr. Prefect van dit Departement der Twee Nethen aan dhr. burgemeester teruggestuurd met toelating het te laten innen om bij gebrek aan vrije fondsen te voorzien in de behoeften van het dienstjaar 1811, zal gezonden worden aan de gemeente Woensdrecht met toelating er voorlopig de helft van te besteden. De burgemeester wordt verzocht de ontvanger te verzoeken, zodra de inning zal gebeurd zijn, het geld direct te besteden aan de dringende behoeften van de gemeenten en al wat hierboven is vermeld, regelmatig zonder enig uitstel te betalen. Gedaan in vergadering te Woensdrecht op 26 maart 1812.

w.g. J. Drabbe
C. van de Moer
J. Kuylen
J. Koekhoven
J. Jacobs
G. Swagemakers
J. van de Boom
J. Brill
J. Melsen

Men ziet, dat men nog onwennig stond tegenover het franse bestuur. De boven aangehaalde slechte financiële toestand blijkt ook uit dit stuk, aangezien de te betalen gelden werden teruggeschonken. De brug, waarover zij spraken, betreft de overgang van de Molenbeek tussen de Schaliehoef en Borgvliet. Deze minder goede toestand, zowel op financieel als bestuurlijk gebied, zou zich gedurende het hele Napoleontische tijdperk voordoen. Hoe slecht het met de toepassing van de wetgeving gesteld was, ondanks de vele voordelen van het franse bestel, zullen we in ons vervolg trachten aan te tonen.

- 1). Code Civil bleef bestaan tot 1838-1839.
- 2). Wetboek van Strafrecht.
- 3). Burgemeester.

P. J. van den Bussche
C. van Opdorp
A. Pijnen

Geraadpleegde bronnen:

- Archief Nassau-Brabant: 5 heerlijkheden van Woensdrecht, door W. A. v. Ham
- Bestuur en Rechtspraak te Borgon op Zoom, door W. A. van Ham
- G. A. Bergon op Zoom
- G. A. Roosendaal
- G. A. Woensdrecht

In Huijbergen ontstond in 1626 een grote verering voor de H. Siardus. Siardus, in Friesland geboren, werd al vroeg aan de zorgen toevertrouwd van de Zalige Fredericus van Hallum, stichter en eerste abt van het Praemonstratenserklooster Mariëngaarde. Later ontving hij uit de handen van deze abt, het witte kleed der kloosterheren en in 1194 werd Siardus tot abt gekozen van Mariëngaarde.

Deze Friese Norbertijn ham door zijn minzaamheid allen voor zich in. Nederig en arm werkte hij zoals de anderen op het veld. Hij was een gezocht raadsman en riep een georganiseerde armenzorg in Friesland in het leven. Gods wondermacht kwam hem wel bijzonder te hulp door de genezing van een blinde. Hij stierf in november 1230. Zijn feestdag is 17 november.

In heel Friesland werd de Heilige vurig vereerd en er gebeurden tal van wonderen. In 1566 werden tijdens de beeldenstorm de kerk en het klooster van Mariëngaarde verwoest.

Later werden de heilige overblijfselen opgegraven en overgebracht naar België, vergezeld door een vendel Spaanse soldaten. De overbrenging werd een ware triomftocht. Men leerde door tal van wonderen die op diverse plaatsen door zijn duidelijke tussenkomst gebeurden ook elders de grote weldoener kennen.

Door de ijverige bemoeiingen van de abt van Togerloo, Adrianus Stalpaerts werd in 1617 een groot gedeelte van het gebeente van de H. Siardus, eigendom van deze abdij.

In 1626 ontving pater Adolfus Beijaerts, vanaf 1627 prior van Huijbergen, de doek of kelkvelum waarin twee ribben van de Heilige hadden gerust om mee naar Huijbergen te nemen.

Pater Beijaerts had herhaaldelijk vergeefs de bezwering uitgesproken over mensen van wie hij dacht, dat ze door de duivel bezeten waren, en nadat de abt van Togerloo hem schreef over verscheidene wonderen die op voorspraak van de H. Siardus gebeurd waren, reisde pater Beijaerts omstreeks Lichtmis 1626 met een bezetene naar Tongerlo, die door aanraking met de relikwieën genezen werd.

Zo talrijk waren de gunsten en genezingen die volgden door het aanraken van de doek, dat het klooster in Huijbergen niet alleen meer als Huis van Maria bekend stond, maar ook als Huis van de H. Siardus. Door dit alles werd de toeloop naar Huijbergen zeer groot. Van heinde en ver stroomden de gelovigen hier samen om hulp en troost te zoeken bij de grote wonderdoener.

In het parochie-archief van Huijbergen is een lange lijst bewaard van genezingen die gevolgd zijn door de aanraking met de doek. Deze verklaringen zijn opgetekend door de gemeentesekretaris, een priester of 'n notaris met getuigen.

Hierna laten wij één van die verklaringen volgen, die bewaard zijn gebleven, om een indruk te geven van de nood waarin deze mensen konden verkeren.

Over één ding kan iedereen het eens zijn: Ossendrecht is oud. De historici laten de geschiedenis beginnen in 1213 (Van Ham) en 1212 (Krüger), in die tijd een te verwaarlozen verschil. Zij hebben wel hetzelfde feit aan, nl.: Godevaert van Schoten, Heer van Breda, ontvangt dan van de Hertog van Brabant, Hendrik, de helft van de tol op de Strena en Schelde, met Schakerlo en Ossendrecht. In 1227, zegt Van Ham, draagt de hertog van Brabant al zijn goed in Ossendrecht over aan Nicolaas van Cats. Volgens Krüger moet het bestaan van Ossendrecht nog vroeger gezocht worden. Hij haalt in zijn werken Mireus en Butkens aan. In een brief van Hendrik van Schoten, in het jaar 1187, komt dan als getuige voor: ene Alardus, heer van Ossendrecht. Deze wordt, steeds volgens aanhalingen van Krüger, ook in een charter van Arnoldus van Leuven, d.d. 12 mei 1176, vermeld. Tot zover de allervroegste historie.

Kort na 1277 is de heerlijkheid Ossendrecht in 2 delen uiteengevallen. De ene helft kreeg de familie Van der Maelstede en de andere helft bleef in de familie Van Cats. Dit deel echter ging in 1457 door koop over aan de familie Van der Noot. Enige jaren later, in 1503, kocht de Heer van Bergen, Jan, zoon van Jan metten Lippen, het deel dat Van der Maelstede destijds in bezit had, gekregen, maar dat inmiddels in de familie Beyers van Voxdale was overgegaan. De heerlijkheid Ossendrecht heeft dan voor het ene deel de familie Van der Noot en voor het andere deel de van Bergens als heer.

Op het hoogtepunt van de troebelen in de Tachtigjarige Oorlog, in 1581, verkocht juffrouw Anna van der Noot, dochter van Adrianus, vanwege haar katholieke (koninklijke) gezindheid, bang haar bezittingen te verliezen, haar deel aan Thomas Betten. Deze was tevens heervan van Hoogerheide. Krüger vermeldt dat genoemd deel niet in één keer, maar in 2 kwarten in het bezit van Thomas Betten is gekomen. Dit zou blijken uit een akte van Transport voor het Leenhof van Bergen op Zoom.

Dan trouwt Maria Betten met Walraven Hack. Hun zoon Pieter volgt. Diens dochter Maria trouwt vervolgens met Jacques van Aerssen. Zo komt de halve heerlijkheid in het "huis" van Man Aerssen, dat ook de heerlijkheid Hoogerheide en Triangel (een nog steeds onder deze naam voorkomende polder onder Steenberg) in zijn bezit had. We schrijven dan het jaar 1659. Jacques wordt ook wel Van Aerssen van Hoogerheiden genoemd.

Een der voornaamsten uit dit geslacht, Baron Cornelis van Aerssen, Heer van half Ossendrecht en Hoogerheide, was ontvanger-generaal van Holland, Zeeland en West-Friesland, deze wordt opgevolgd door zijn zoon Albrecht Nicolaas. Hij verkoopt in 1761 de halve heerlijkheid Ossendrecht voor de som van 72.250 gulden aan de markies van Bergen op Zoom.

Zo heeft dan tenslotte het Huis van Bergen op Zoom heel Ossendrecht in bezit. Doch de dagen van de markiezen zijn dan vergeteld. Na de inval van de Fransen immers, in 1794, verdwijnen zij van het Westbrabantse toneel: de feudale tijd is ten einde en het begin van de huidige bestuursvorm kan aanvangem.

Paralel aan de geschetste wereldlijke geschiedenis loopt natuurlijk de kerkelijke. Van het plaatselijke kerkelijke leven is tot ongeveer 1500 weinig bekend. Krüger vermeldt dat op de plaats van de huidige, op het eind van de 15de eeuw, een kerk gebouwd zou zijn, toegewijd aan de H. Gertrudis. Deze kerk had de rang van *eclesia media* (tweede rang)

Hij haalt een resolutie aan van 2 januari 1497 en citeert letterlijk: "op ter begeerte bij die van Ossendrecht gegeven, om te hebben geconsenteerd op elk vat bier, dat men daer halen zal, eene stuver te hebben tot ter tijmerasie der kercke aldaer behoef ... is bij Mijnheere geconsenteerd ende accordeert, navolgende hoeder begeerte, ende dat in eene termijne van 7 jaren lang".

Rond deze tijd, neemt Krüger aan, is de paróchie ontstaan.

Tijdens de opstand tegen de Spanjaarden is de kerk in 1581 door het krijgsvolk platgebrand. Kreeg Vrouwe Anna van der Noot daarom de schrik te pakken? Verkocht ze daarom haar bezittingen aan Thomas Betten? Bij deze verkoop in 1581 hoorde ook het patronaatsrecht (het recht een pastoor te mogen benoemen) van de kerk. Schoonzoon Walraven Hack, een vurig aanhanger van de nieuwe religie, kon daardoor de kerk aan de Protestanten uitleveren. De katholieken hadden het niet Walraven Hack wel slecht getroffen, want in de meeste gevallen kwamen de katholieke kerken pas na de Vrede van Munster (1648) in handen van de andersdenkenden.

Walraven Hack laat de afgebrande kerk in 1612 gedeeltelijk opbouwen. Deze wordt in het vervolg voor de protestantse eredienst gebruikt. Voor de predikant van het handjevol protestanten wordt een gedeelte van de kerk als woning ingericht. En de Katholieken? Diezen waren zowel van hun kerk als van hun priester beroofd. Zij zochten hun heil in Huybergen bij de Wilhelmiëten. Daar vervulden zij hun goddienstplichten. Bij tijd en wijle bezochten de paters de verschillende dorpen in het Zuidkwartier om in het geheim de mis te lezen, al werd in het begin op alle mogelijke manieren gepoogd dat te verhinderen. Interessant is een proces tussen de Wilhelmiëten enerzijds en Walraven Hack anderzijds over het gebruik van de wildert tussen Huybergen, Woensdrecht en Ossendrecht in 1612. De Wilhelmiëten hadden bij deze wildert het grootste belang. Via dit gebied konden ze immers vrijelijk de gelovigen in de omringende dorpen bergiken. Zo hadden zij te Ossendrecht de boerderij de Maibergh in hun bezit waar ze in de schuur, in het geheim de mis lasen. Ook het eigendom van deze boerderij werd door Walraven Hack betwist.

Voor het kerkelijk leven van Ossendrecht heeft vele jaren de heerlijkheid en het dorp Hoogerheide een belangrijke rol gespeeld. Rond 1688-1689 wordt Hoogerheide een zelfstandige parochie, met als eerste pastoor Gabriël Roesel. Tot deze parochie behoren dan ook de gelovigen uit Ossendrecht, Woensdrecht en Hinkelanoord, teekenen dat hoond was. Er waren nogal wat recognitiën (verkapte belastingen) voor nodig om van Van Aerssen toestemming te verkrijgen eindelijk min of meer openlijk hun geloof te belijden. Van Aerssen verhuurde (?) hiervoor de boerderij Het Scaeckbért aan de pastoor, waarschijnlijk voor bewoning, terwijl de diensten, volgens Krüger, werden gehouden in de schuur van de boerderij, genaamd "Het Kanneke". Zo hadden de Katholieken dan hun onderkomen, al was het daar slechts tijdelijk. Na enige verhuizingen wordt in 1769 op de plaats waar nu de kerk staat een steenen gebouw opgetrokken, dat met riet gedekt was. Maar keren we terug naar Ossendrecht.

Pas in de Franse Tijd, 3 juni 1798, konden de katholieken van Ossendrecht hun eigen kerk opeisen van de Hervormden. Op genoemde datum benoemden de katholieke inwoners van Ossendrecht een commissie van 7 leden, op grond van de dan geldende Staatsregeling van de Bataafse Republiek hun eigen kerk weer opeisten. Deze hadden ze 186 jaar geleden "om niet" moeten afstaan. Nu moesten ze er 1375 gulden voor neertellen. Het verzoek van de inwoners om een eigen geestelijke én een eigen parochie, werd vooralsnog afgewezen door de vicaris-generaal. De reden waarom aan genoemd verzoek geen gevolg werd gegeven was, dat het aantal inwoners op dat moment te klein en hun materiële draagkracht te gering werden geacht om een eigen pastoor te kunnen onderhouden.

Zou de pastoor van Hoogerheide, Anthonius Hoffen, ook nog een rol hebben gespeeld om de afwijzing gedaan te krijgen? Hij had immers veel belang bij een zo groot mogelijk aantal parochianen.

De Ossendrechtse katholieke gemeenschap bedroeg in 1799: 725 zielen, waarvan 460 communicanten. De protestantse gemeenschap, 184 in getal, bouwde in 1798 een eigen nieuw kerkje, waarvoor de eerste steen werd gelegd op 27 september.

De katholieken, met deze afwijzing begrijpelijk niet tevreden, bleven aandringen op gebruik van de eigen kerk voor hun godsdienstoefeningen. Deze wens ging in vervulling in 1801, toen de vicarissen van het bisdom toestemming gaven, wel onder bepaalde voorwaarden. De belangrijkste was wel, dat geen afscheiding van de parochie van Hoogerheide mocht plaats vinden en de katholieke Ossendrechtse gemeenschap onder de pastoor van Hoogerheide zou blijven. Vanaf dan doen pastoor Hoffen of zijn kapelaan alle zon- en feestdagen hun diensten. Zowel in de vroege als in de late mis preken zij voor het volk en in de namiddag is er catechismus of lof. Ook op elke woensdag en vrijdag werd een mis gelezen. Andere voorwaarden waaraan moest worden voldaan hadden betrekking op de bevoegdheden van de pastoor, de administratie van de kerk, de armen e.d.. De heerlijk gehavende kerk werd in betamelijke staat gebracht en in 1819 zijn toren en schip opnieuw met elkaar verenigd. Tot het jaar 1834 zal de kerk een bijkerk van Hoogerheide blijven. Dan wordt Ossendrecht tot zelfstandige parochie verheven en krijgt men de eerste pastoor. Dat is Nicolaas van Eekelen, die vanaf 7 augustus 1827 al kapelaan van Hoogerheide was en in die hoedanigheid de kerk van Ossendrecht al mee bediende. Hij blijft tot 1857 en wordt dan opgevolgd door pastoor Godefridus Biestraten. De parochie telt dan ongeveer 1400 zielen, terwijl de protestantse gemeente dan ongeveer 80 leden telt.

Stonden overal vele jaren katholieken en protestanten tegenover elkaar, de scherpe kanten zijn er afgesleten. Polarisatie, machtsmisbruik en onbegrip hebben plaats gemaakt voor toenadering, respect en begrip voor elkaar.

We hebben getracht, met veel gebruik van bestaande literatuur, een beknopt overzicht te geven van het burgerlijk en kerkelijk bestuur van Ossendrecht, althans van de uiterlijke symbolen, heren en pastoors. We hebben dit gedaan om het historisch beeld wat te verduidelijken in de overtuiging dat op vele punten nadere aanvulling en uitdieping mogelijk en wenselijk is. We hopen later op één en ander terug te kunnen komen.

Fons Pijnen
Jan van Elzaker

Geraadpleegde Literatuur:

1. De 5 Oude Heerlijkheden in de Gem. Woensdrecht - W.A.v. Ham, aug. 1977
Publicatie Archivaat Maastricht No 39 blz. 45 t/m 52
2. Geschiedenis van Het Klooster van Huybergen 1906
geschreven door oud-leerlingen Imprématie A.C. Maes Bergen op Zoom
1907 blz. 93 t/m 99.
3. Studies uit Bergen op Zoom. Art van Markizaat en Regio
Uitgave Gesch. Kring Stad en Land van Bergen op Zoom 1975, W.A.v. Ham
blz. 9 en 10
4. Kerkelijke Geschiedenis van Het Bisdom Breda 3e deel J.B. Krüger -
J.A.G. Juten Bergen op Zoom 1876 blz. 447 - 462
5. Kerkelijke geschiedenis v.h. Bisdom Breda 4e Deel J.B. Krüger -
J.A.G. Juten Bergen op Zoom 1878 blz 81 t/m 91
6. Geschiedenis v.h. Katholicisme in Nrd Nederland in de 16e en 17e eeuw.
C.J. Rogier Deel 1 Amsterdam 1945 blz. 620 en 621.

Ten onrechte meent de buitenstaander, dat als er over Putte wordt gesproken, de wereld aan de andere kant van de grens ophoudt. Niets is minder waar. De grens die dwars door ons dorp loopt is slechts een staatkundige scheiding tussen Hollands en Belgisch Putte. Hollands Putte? Dan moet dit artikel door een Hollander (in casu iemand van boven de grote rivieren) zijn geschreven. Hollands Putte is echter in ons dorp een gangbare uitdrukking om aan te geven dat men aan de Nederlandse zijde van de grens woont. Putte was immers één dorp, maar na 1648 (Vrede van Munster) behoorde het zuidelijke deel tot de Spaanse Nederlanden en het noordelijke deel tot de Generaliteitslanden, onder gezag van de "Hollanders". Maar daarover verder in dit artikel meer.

Putte moet vóór het jaar 1260 hebben bestaan. Het werd in 1275 door Hendrik van Attenhove, Heer van Breda, verkocht aan Arnold van Leuven en kwam na diens dood onder gezag van Gerard van Wesemale, Heer van Bergen op Zoom. Het merendeel van het gehucht, het dorpje bestond slechts uit 15 huisjes en een kapel, zorgde voor zichzelf middels bosbouw, wat veeteelt en akkerbouw (zogenaamde gesloten huishouding). Putte lag toen noordelijker aan de baan Antwerpen - Bergen op Zoom dan nu. Het kerkje stond op de plaats van de huidige begraafplaats t.o.v. de Koppelstraat. Zoals bekend kwam - mede onder invloed van de Gilden - een einde aan de gesloten huishouding, die eeuwenlang in dorpen en steden werd gehandhaafd. De Heer van Bergen op Zoom verleende in 1365 de stad het recht twee keer per jaar een markt te houden, bekend onder de namen Paasmarkt en Koudemarkt. Enkele weken mochten kooplieden in volle vrijheid hun waren aan de man brengen. Uit alle windstreken, dus ook uit Putte, repten kooplieden en boeren zich naar Bergen. Ondanks deze "vooruitgang" waren de woon- en werkomstandigheden in ons kleine dorp mise rabel. Ook al had ieder zijn eigen stukje grond, men was verplicht soms met het hele gezin zich aan rijkere boeren in de polders te verhuuren.

Toen Maarten van Rossum, Hertog van Gelre, in 1542 met een troepenmacht van 15000 man zich moordend en plunderend een weg baande door ons gewest, zochten de arme Puttenaren zich een goed heenkomen. In 1582 en 1584 trokken de Spanjaarden door ons gebied en op weg naar Bergen op Zoom maakten ze Putte met de grond gelijk. Pas na 1592 keerden de oorspronkelijke bewoners geleidelijk weer naar hun geboortegrond en bouwden een nieuw gehuchtje, echter veel zuidelijker, ongeveer op de plaats van de huidige dorpskern. Een nieuw kerkje werd gebouwd en toegewijd aan de dorpspatroon, de H. Dyonisius. Het stond op de plaats, waar nu het Jordaensmonument is opgericht.

Zoals reeds bovenvermeld, werd na de Vrede van Munster een grens dwars door het dorp getrokken. Hollandse Putte kreeg een dominee. De pastoor vluchtte. Smalend werden de Hollandse Puttenaren door vrienden, familieleden en kennissen van de zuidelijke dorpskern Geuzen genoemd; vandaar de naam "Geuzeput".

Zo tegen het einde van de vijftiende en in het begin van de zestiende eeuw, maakt Antwerpen een periode van grote bloei door, zowel kommerciëel als cultureel. Het is bekend, dat vele Puttenaren en niet alleen zij, maar ook die van Ettenhove (het huidige Hoeven), Stabroeck, Capellen, etc. een graantje van de Vlaamse Gouden Eeuw hebben meegepikt, hetzij door in dienst te gaan van welgestelde Antwerpse kooplieden, te werken in het havengebied, hetzij door handel te drijven in bezems en manden, die door de Putse bevolking gedurende de lange winters in grote hoeveelheden aan huis werden vervaardigd.

Ook de lokale stamineekes deden redelijk goede zaken door de vermoeide reizigers op weg naar Holland lavenis en onderdak te bieden.

Na 1648 kwam er een wreed einde aan de welvaart in Vlaanderen. Antwerpen verpauperde. De Hollanders hadden namelijk de Schelde gesloten; de levensader voor Antwerpen en hielden bovendien de forten van Lillo en Kallo bezet, zodat geen schip zonder hun voorkennis Antwerpen kon binnenvaren.

Nu er praktisch geen handelsverkeer meer mogelijk was, leden vele Puttenaren bittere armoede. Ze waren slechts aangewezen op de opbrengsten van hun gronden en bossen. Kunstmestprodukten waren toen nog een onbekende weelde, dus de lezer kan zich - zeker als hij Putte en omgeving goed kent - een voorstelling maken van de opbrengsten van de landbouw. Vele jongemannen bleef niet anders over dan te monstren als matroos bij de handelsvaart. Als men niet vrijwillig ging, dan vielen velen ten prooi aan ronselaars van o.a. de Verenigde Oostindische Compagnie. Ze voerden de mannen dronken en lieten hen dan met duffe kop een kontrakt tekenen, waar ze niet meer onderuit konden.

Gelukkig werd een aanvang gemaakt met de herbebassing van onze streek, beginnend met de huidige Wouwe Plantage. Aanleg van eiken-, beuken- en berkenbossen - de oorspronkelijke bebassing van West Brabant - was veel te duur. Voor een habbekrats werden naaldbomen uit Oost Europa aangevoerd. Daarom ook, dat men in onze gewesten zoveel naaldhout aantreft. Uiteraard gaf dit weer het nodige werk aan menig Putse ingezetene en dus een karig inkomen. Desalniettemin ontkwam Putte niet aan een volkomen verpaupering. Als we spreken van Putte - wellicht ten overvloede - gelieve men te denken aan Hollands Putte en Belgisch Putte (Ook wel Ertbrandt genaamd). Uit een briefwisseling tussen Jan Nouwen, Schout van de Heerlijkheid Essen, Kalmthout en Huybergen en zijn broer, die Abt was van een klooster in Antwerpen, blijkt dat belastingsheffing ten enemale onmogelijk was. Dat tekent toch wel de schrikbarende armoede die hier heerste.

Onder Siardus Boogaerts, die tot pastoor was benoemd door de Markiezin van Bergen op Zoom, ten behoeve van de katholieke bevolking van "Geuzeput" en behalve met de geestelijke armoede ook begaan was met het lichamenlijke wel en wee van de Putse bevolking, werden vooral de armsten onder de armen zo nu en dan wel eens geholpen.

De naam van de voetbalvereniging "De Grenswachters" is niet slecht gekozen, gezien de positie die Putte door de eeuwen heen heeft ingenomen als grenswachter voor het Markiezaat Bergen op Zoom. In 1672 moest Lodewijk XIV van Frankrijk zondig de Zuidelijke Nederlanden aan zijn rijk toevoegen. De Verenigde Republiek der Nederlanden bemoeide zich hiermee. Het gevolg was dat Putte de klappen weer kon opvangen. De Fransen wisten de Spaanse Nederlanden aan zich te onderwerpen en trachtten het Markiezaat Bergen op Zoom binnen te dringen. Dan weer eisten Franse legers hun tol, dan weer waren het Staatse troepen, die stropend door onze omgeving de bewoners lastig vielen. Vooral in 1747, toen de Fransen zich in Santvliet hadden genesteld, had de bevolking van Putte ontstellend te lijden van de bruutheid van de overweldigers. Besmettelijke ziekten braken uit en vele Puttenaren verloren het leven.

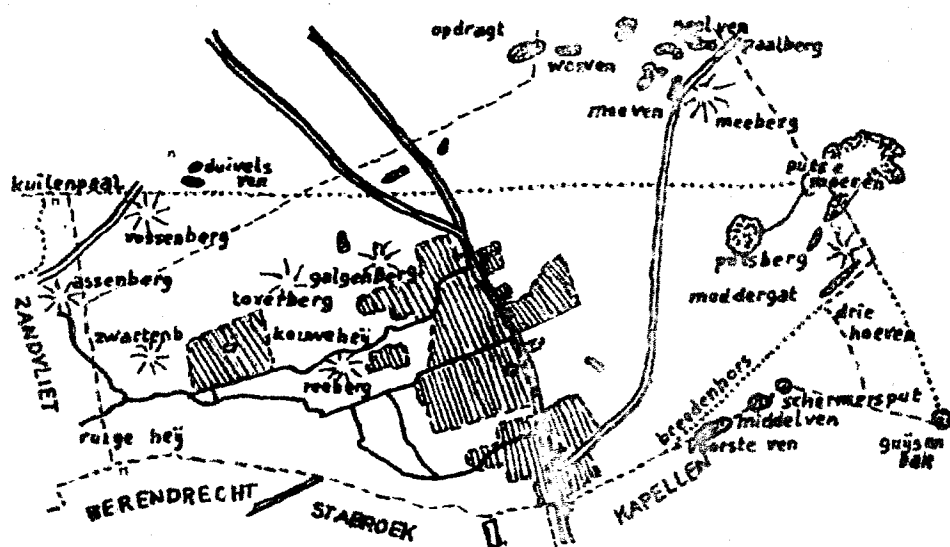
Zo rond het jaar 1750 telde ons dorp ruim 30 huizen in "open verband" langs 's-Herenstraete (later Putse Straat, thans Antwerpsestraat). Slechts één boerderij staat wat achteraf op de Koude Heide. Van een echte dorpskom kon men nauwelijks spreken; een eerste aanleg was reeds zichtbaar, namelijk ca. 10 woningen in de buurt van de huidige Grenspassage. Op 1 juli 1749 bestond de bevolking uit 72 mannen en 69 vrouwen. Slechts 35 mannen en 31 vrouwen waren in Putte geboren. Vele Puttenaren hadden wegens de barre omstandigheden de wijk naar elders genomen. Maar Putte schijnt altijd een bijzonder aantrekkingskracht te hebben uitgeoefend op "nieuwkomers". In die tijd kwamen ze uit de volgende gemeenten :

Ettenhoven (Hoeven)	11	Brecht	3
Kalmthout	7	Zandvliet	3
Stabroek	7	Broechem	1
Kapellen	7	Deurne	1
Ekeren	7	Loenhout	1
Ossendrecht	7	Merksem	1
Wuustwezel	5	Schiedam	1
Lillo	4	Steenbergen	1
Berendrecht	3	Woensdrecht	1

De oudste inwoner van Putte was Cornelis van der Moer. Hij was 67. Slechts 5 personen waren ouder dan 55 jaar. De kern van de bevolking was jonger dan 35. Van de in totaal 141 inwoners behoorden er maar liefst 106 tot deze leeftijdsgroep. Het meest schrijnende was wel dat er slechts 8 personen waren tussen de 15 en 20 jaren oud. Een en ander wordt verklaard door het hoge sterftecijfer en het feit, dat de jonge Puttenaren hun geluk wel elders moesten zoeken, omdat er voor hen hier geen toekomst was.

Het klinkt triest te moeten lezen - zeker in onze tijd - dat door te lage welstand en een tekort aan arbeidskrachten het noodzakelijk was dat kinderen van amper 11 jaar moesten worden ingeschakeld bij de dagelijkse arbeid, in hoofdzaak in de landbouw. Slechts enkelen waren naast landbouwer bijvoorbeeld ook koopmen, tavernier, herbergier, winkelier. Zelfs de protestante kommissie, dominee en kosters hadden een flinke lap grond, om in hun eigen kostje te kunnen voorzien. De welstand van de inwoners rond die tijd (ca. 1750) kon worden vastgesteld aan het grondbezit en het aantal paarden. Drie boeren staken met kop en schouders boven de rest uit: J.B. Mulder, P. Leijts en J.v.d. Moer, die 12 - 14 gemet grond bebouwden en elk twee paarden bezaten. De meest-kapitaalkrachtigen konden de tiendopbrengst aan het Markiezaat opbrengen. Dat waren: C. de Moor, A.v.d. Linden, C. Ghijssen, J.B. de Mulder, J. Cleiren, M. Ghijssen, J.v.d. Moer en P. Leijts.

PUTTE DOOR DE EEUWEN HEEN

Schetskaart van het gebied van Putte rondom 1750. De cultuurgronden zijn met schuine strepen aangegeven; de rest is woeste grond.

De latere pastoors konden voor hun arme parochianen heel vaak aankloppen bij hun rijkere parochianen. Vooral de familie Moretus heeft zich ingespannen de armoede onder de bevolking van Putte, Ertbrant en Stabroek te bestrijden. Jonker Johannes Josephus Moretus, geboren op 2 oktober 1727 in Antwerpen verkreeg bij akte, gepasseerd voor notaris Huybrechts op 11 oktober 1758 in zijn bezit:

"eene hoeve, genaemt Steenlant met huysinge, schure, Thoren ofte speelhuys met de landen, gronden end allen den toebehoorten, gestaen en geleghen onder Stabroeck". "Dan een bosch van 17 gemeten ende eene hoeve met de huysinge ende Edificiën (gebouwen) van 12 gemeten ook in den Putschen Hoek". De naam Steenlant werd omgedoopt tot "Moretushof", hoewel het in de volksmond nog steeds "Craeyenhof" bleef. De definitieve naam "Ravenhof" werd aan de opvolger van Graaf Moretus, een zekere Philippe de Pret toegeschreven. Uit medelijden met de werkloze bevolking van Putte en aangespoord door de geestelijkheid, verschaftte Graaf Moretus jarenlang werk. Niet alleen behoorde hij tot de meest-vooraanstaande adel van Brabant, maar hij was ook onmetelijk rijk. Dat blijkt wel uit de gigantische ontginningswerken, die hij liet uitvoeren. Onder zijn leiding werden wegen aangelegd, stukken dorre heide werden omgetoverd tot sfeerrijke dreven, omzoomd met allerlei loofbomen. Zandheuvels werden afgegraven en laaggelegen terreinen opgehoogd. O.a. werd de "Hooge Berg" aangelegd onder Putte. Let wel, dat is zo'n anderhalf uur gaans van Ravenhof. Duizenden en duizenden karren zand moesten worden verreden en verwerkt. Iedereen die zin had om zijn hemdsmouwen op te stropen was welkom. Zelfs vrouwen en kinderen hielpen een handje mee, om een voor die tijd redelijk daggeld te verdienen.

Zelfs hedentendage kan men waarnemen, hoe de verfraaiing van zijn bezittingen tot stand moet zijn gekomen. Kijk maar eens rond in het Sterrebos (het huidige gemeentepark in Putte), waarin in 1768 de beroemde "Gloriette" werd gebouwd. De meeste lanen en dreven in Putte stammen nog uit deze tijd. De Putse bevolking heeft dan ook nog steeds een bepaalde voorliefde voor alles wat met de in 1802 overleden graaf Moretus te maken had.

In 1795 veroverde Napoleon de Lage Landen. Zeeuws Vlaanderen, grote delen van Brabant en geheel Limburg werden ingelijfd bij het Franse Keizerrijk. Zware verplichtingen werden door de "bevrijders" aan de burgerij opgelegd. De rest van de Republiek der Nederlanden werd omgedoopt tot Bataafse Republiek, waarover in 1806 de broer van Napoleon, Lodewijk Napoleon, werd aangesteld als Koning van Holland. Deze deed eerlijk zijn best om de belangen van de bevolking zo goed mogelijk te dienen. De Puttenaren aan de andere kant van de grens kwamen er slechter af. Zij vielen onder het Napoleontische Keizerrijk, hetgeen inhield zware belastingen, dienstplicht e.d. Zij werden toegevoegd aan Stabroek, dat tot het Departement des deux Néthes behoorde. Door de hele geschiedenis van ons dorp heen woonden Putse families aan beide zijden van de grens. Voor hen bestond deze immers niet. Nu onder de Fransen echter, probeerden ze een goed heenkomen te zoeken naar Hollands Putte. De Lieutenant van Stabroek zat daarover flink in zak en as, want uit een brief aan zijn Commandant te Antwerpen spreekt hij er zelfs over om een flinke Compagnie soldaten naar Putte te zenden, omdat die Hollanders zijn gemeentenaren zouden "indoctrineren".

Toen in 1810 een woedende Napoleon zijn broer als Koning van Holland afzette, omdat deze in zijn ogen te tolerant zou zijn, werd ook ons gewest geannexeerd. Ook toen gingen hier de wetten gelden, die aan de andere zijde van de grens al sinds 1795 bestonden.

Na de slag bij Waterloo werden de door de Fransen uitgevaardigde wetten ook in ons land van kracht. Dat betekende o.a. dat Putte niet langer cijnsplichtig was aan Bergen op Zoom, maar onder het centrale belastingstelsel viel. Als men nu mocht menen, dat het de Putse bevolking beter zou gaan, heeft men het aan het verkeerde eind. Bij het verdrag van Wenen werd in 1815 Koning Willem I als heerser over het gehele gebied der Lage Landen aangesteld. De "hereniging" met onze Zuiderburen bleek echter geen gelukkige te zijn. Men vergete niet, dat we bijna drie eeuwen gescheiden van elkaar hadden geleefd. Koning Willem I haalde zich de haat van de Belgen op de hals, die op 4 oktober 1830 leidde tot het uitroepen van een onafhankelijk België. De Conferentie van Mogendheden erkenden de nieuwe staat, maar Willem I verzette zich hiertegen. Taalstrijd, verschil in godsdienst en een starre houding over en weer zorgden ervoor dat Brabanders Brabanders telijf gingen, Kempenaren tegen Kempenaren vochten, Zeeuwen hun taalverwante burenen naar het leven stonden. De Puttenaren snaptten deze houding niet. Zij immers hadden wel eeuwenlang lief en leed met elkaar gedeeld. Toch werd er weer een grens door ons dorp getrokken; dezelfde als in 1648. Het Rusland (huidige Grensstraat) en het Leempad (huidige Canadalaan) werden weer gesplitst. Niet dat de bewoners er zich veel van aantrokken. Dat doen ze nog niet. Onze jeugd gaat ook nu nog een pintje in den Bals vatten. Van de andere kant komen ze naar de Putte soos, zodat elke zondag nog huwelijksaankondigingen van de preekstoel klinken, waaruit blijkt, dat hij of zij uit Putte komt, en zij of hij uit bijv. Kapellen-Putte of Putte-Stabroek.

In het midden van de 19e eeuw was de mattenvlechterij voor de minder beedeelde Puttenaar wel de belangrijkste bron van inkomsten. In die tijd bestonden er vijf matten- en stoelenvlechterijen; de belangrijkste die van Jan Mat. Dat was natuurlijk zijn bijnaam. Het was een zekere Joannes van Al ten, geboren op 17 maart 1790 te Loon op Zand nabij Kaatsheuvel. Mannen en vrouwen en kinderen vlochten dag in, dag uit. Er was weer brood op de plank. Men was zo dankbaar met deze vorm van werkgelegenheid, dat er ter ere van Jan Mat een lied werd geschreven, dat een hoogbejaarde inwoner van Putte ter beschikking stelde:

Het was over honderd jaren
Dat hier Jan Mat verscheen
Hij liet Kaatsheuvel varen
en kwam naar Putte heen.

Refrein:

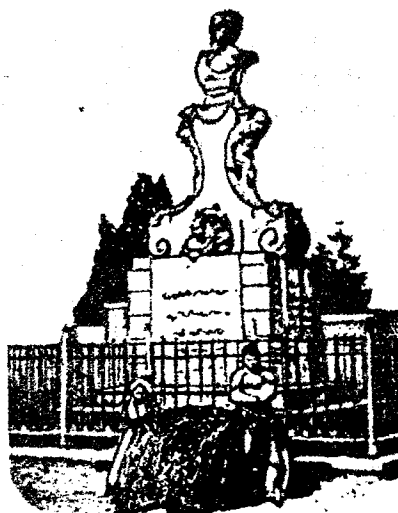
Jan Mat, gij zijt verrezen
Uw roem zal nooit vergaan
En zolang als Put zal leven,
Zal steeds Uw naam bestaan.
Hij kwam ons 't vlechten leren
En bracht ons zoveel nut.
Wij zullen hem vereren,
Hij is de man van Put.
Wij zullen op hem roemen,
Wij zullen er groot op gaan,
Geen Jordaens kan men noemen.
Noch in zijn schaduw staan.

Men mag Jordaens vrij geven
Een marmel monument
Jan Mat is weer verrezen
En is met roem content.
U brengen wij ons hulde,
U, beste maat Jan Mat,
Gij zijt 't die Put vervulde
Met enen rijken schat
En vlug als vingren moede
In 't vlechten niet willen mee,
Dan drinken wij een goede
Een sterke tas caffee.
Als d'anderen werken buiten,
Van regenbuien nat,
Dan zingen wij of fluiten
Het liedje van Jan Mat.

Wij winnen goed wat centen
Met onze matterij.
Wij zullen ze overal vinden
En gaan geen deur voorbij.
Wij trekken Frankrijk binnen
En Engeland nog daarbij.
En kunnen wij goed wat winnen
Dan zingen wij weer blij.

Ja Putte heeft naam gekregen,
Zijn matten zijn bekend.
Zij worden in straat en wegen
Ja in elk land gevent.
Wie gaf ons zulk vermogen?
Is dat Jan Mat geweest?
Dan zullen wij hem verhogen,
En prijzen om het meest.

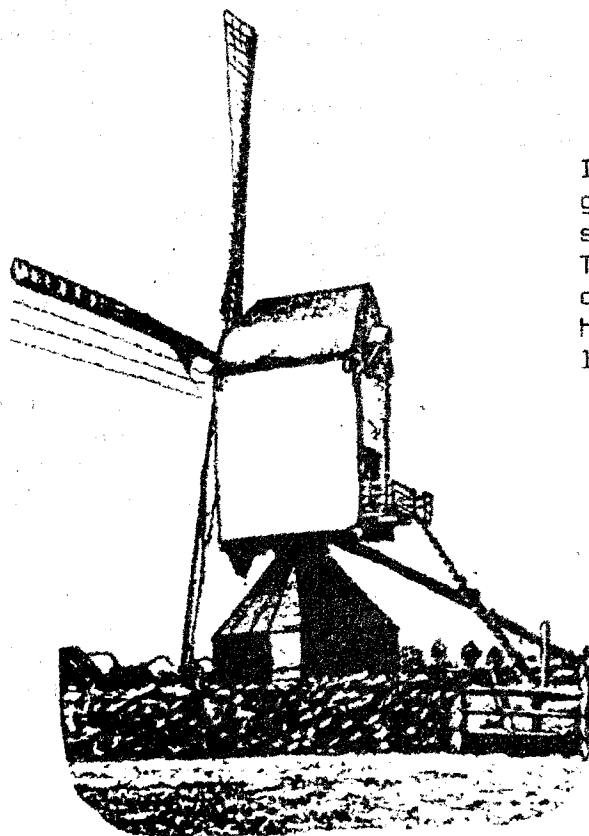
Laat wind maar waaien
Wij breien ongestoord,
Wij zullen de biezen draaien
En vlechten dapper voort.
Laat Rus en Turk maar vechten
Met dapperheid en moed
Wij zullen hier wel vlechten
Met opgeruimd gemoed.

Zowel over Jordaens als over
Jan Mat wordt in vorenbeschre-
ven liedje gesproken.

Het leek ons daarom bijzonder
geslaagd deze foto op te nemen
in deze rubriek.

Jordaens en de mattenvlechters.

In Putte heeft ook een molen
gestaan en wel aan de Bree-
straat.

Toen mulder Bogers zijn be-
drijf ging mechaniseren, heeft
hij de molen, spijtig genoeg,
laten afbreken.

Uiteraard herinneren de hoogbejaarde Puttenaren zich uit hun kinderjaren nog hoe met deze mattenvlechterij hele families werden ingeschaald. Uiteraard was dit ambacht niet de enige vorm van industrie, maar voor velen toch een bittere noodzaak. De tijden waren hard voor man, vrouw en kinderen, maar hebben ertoe bijgedragen tot het saamhorigheidsgevoel dat ook in deze "verlichte" tijden de Puttenaar siert. Vlechten was in wezen vluchten voor de honger. Putte was in die dagen een dorpje, dat met een laag biezestruik was bedekt. Twee hoogbejaarde dames, Julia de Keyzer-Verelst en Net Janssen-Palinckx - in de volksmond ook wel Net de Magere genoemd - vertellen hierover het volgende:

De biezestruiken kwamen in grote hoeveelheden in Bergen op Zoom en in Woensdrecht aan. De Puttenaren moesten zelf zorgen dat ze met paard en wagen of wel met de bekende hondekar naar hier kwamen. Op schoven bijeengebonden werden ze in hoeveelheden, afhankelijk van de grootte van het gezin voor de huisjes gedeponneerd. Eerst werden de biezestruiken met water overgoten; droge biezestruiken zouden tijdens het verwerken te snel breken. Dunne biezestruiken vormden geen probleem, maar de dikke moesten eerst worden "getrapt" om ze soepel te maken. Dan pas kon met de eigenlijke verwerking worden begonnen. Men vlocht in drie, zeven en negen "enden". De vlechtsels van drie enden brachten natuurlijk minder op. De strengen moesten negentig meter lang zijn voordat ze mochten worden ingeleverd, hetzij bij Harry Lays, die tevens een bakkerij had, hetzij bij Suus, die ook koster was van de kerk en tevens een bakkerij had naast het huidige grenswisselkantoor. Kwam men biezestruiken tekort, dan konden extra voorraden bij deze Harry en Suus worden opgehaald. Voor het geleverde werk kon men winkelwaar krijgen. Met geld betalen was onbekend. De kinderen hadden een niet-onaanzienlijk aandeel in de productie. 's Morgens voor het naar school gaan, moesten ze vlechten. Datzelfde deden ze tussen de middag en 's avonds. Elke dag moesten ze hun negentig meter produceren. 's Zomers werd er buiten gevlochten. Men bond de streng aan de klink van de deur en achteruitlopend vlocht men zijn meters. Tijdens het werk moesten in de strengen steeds nieuwe biezestruiken worden gestoken. De dikke einden (stoppels) werden later weggeknipt. Hollands Putte was veel kleiner dan nu; het bestond in hoofdzaak uit de Dorpsstraat (Antwerpsestraat), Postbaan, Hogebergdreef, Grensstraat (Rusland) en de straatjes rond het beeld van Jordaens, met zo hier en daar nog wat verspreide huisjes.

Van de strengen, die men had vervaardigd, werden bij Jan Mat of Marijn de Jong matten gemaakt. Van de strengen, die uit drie enden bestonden, maakten de Puttenaren vaak zelf matten. Deze matten werden stekmatten genoemd. Van een zekere Kee Fijen is bekend, dat ze als kind - zo'n dikke honderd jaar geleden - per dag zes stekmatten moest maken, die bij een zekere Broekhuizen werden ingeleverd. Met de hondekar werden deze eigengemaakte stekmatten uitgevent in de dorpen in de naaste omgeving van Putte.

Het vlechten werd tot een paar jaar na de tweede wereldoorlog voortgezet. Het was ook pas na deze oorlog, dat men met het vlechten geld kon verdienen. Dan ontving men voor één streng van negentig meter één gulden. In de winter moest het vlechtwerk binnenshuis worden voortgezet. Het hele huis lag tot in alle hoeken vol met biezestruiken. Daartussen werd een ruimte vrij gelaten om te leven en te vlechten. Was het donker geworden, dan veegde men het huis loeg op het erf. Pas dan was er ruimte om te gaan slapen.

's Winters hield men het huisje warm door de plattebuiskachel en het kookvuur te vullen met houtblokken, turf en "dodden" (dennenappels). Deze dodden konden ook worden verkocht aan lokale handelaren, die ze op het land stortten om na enige tijd drogen het zaad te kunnen verzamelen. Dat zaad werd dan weer doorverkocht aan boomkwekerijen. Zo'n doddenveld lag bijvoorbeeld achterin de huidige Anjerstraat. Ook de grootvader van boom- en plantenkweker Goris - bij het Puts Meuleke - kocht de door de kinderen vergaarde dodden op.

In een klein huisje op het Rusland bevond zich een bedrijfje, dat zich bezig hield met de vervaardiging van rozenkransen. Later werd dit bedrijfje overgebracht naar een groter pand bij de Belgische Dionysiuskerk. Het heet nu "Onder den Toren". Het paternosterfabriekje werd geleid door een zeker heer Wynings. Later bood hij de Puttenaren aan, de rozenkransen thuis te vervaardigen. Met veel trots liet één van de bejaarde Putse dames een buigtangetje zien, waarmee zo'n kleine honderd jaar geleden paternosters in elkaar werden gebogen. Voor haar was dat tangetje een tastbaar bewijs van langvervlogen tijden. Voor honderdvierenveertig rozenkransen kreeg men twee-en-een-halve gulden. Zij zag kans om 288 paternosters in de week te vervaardigen!

Voor de volwassen mannen bracht de mattenvlechterij niet voldoende op. Ze trokken naar elders. Uit deze tijd stamt dan ook het in Putte zo bekende woord "DE BRAK". Vanaf het midden van de negentiende eeuw trokken de mannen uit ons dorp naar verre gebieden om daar te werken, enerzijds omdat er voor hen hier geen werk was, anderzijds om het relatief hoge salaris, dat men in den vreemde verdienen kon. Deze mannen werden aange trokken door een ploegbaas, meestal uit het dorp, voor grondwerken in Holland, Duitsland, Frankrijk en zelfs Engeland. Potige kerels moesten het zijn, want alles moest worden gedaan met de schop en per kruiwagen. Pas veel later kwamen er "ijzeren karre kes op de reels". Ze moesten tevens over een ontstellend uithoudingsvermogen beschikken, want er moesten vele uren worden gemaakt. Ze werkten meestal per kubieke meter, later per "karreke".

In Frankrijk bestonden de werkzaamheden uit bomen zagen, kappen, stutten vervaardigen voor de mijnen. In Holland ging het meestal om grote waterwerken, het graven van kanalen, versterken van dijken etc.

De mannen werden gehuisvest in de brak, een grote houten loods, waarin een eettafel met banken en stoelen en een slaappleats voor zo'n twintig man. De ploegbaas, meestal vergezeld van zijn vrouw, had zijn eigen onderkomen. De vrouw verdiende er zo ook wat bij. Ze verzorgde de "menagerie" en de inkoop van het benodigde voedsel. In een boek werd bijgehouden, wat per man werd gegeten en gedronken. Aan het einde van de week werden de kosten van levensonderhoud van het salaris afgehouden. De ploegbaas deed hetzelfde werk als zijn mannen en verdiende hetzelfde loon. Wat de mannen met deze zware arbeid nu precies verdienden is niet bekend. Wel weten we dat in 1922 de verdiensten tussen de twee en en twintig en zeven en twintig gulden per week lagen, afhankelijk van de aard van de werkzaamheden, de kosten per week voor voeding, het was-sen van kleding e.d.. Een man die van aanpakken wist en zuinig leefde had genoeg aan zeven gulden voor brakkosten.

Natuurlijk werden er ook lieden aangetroffen, die zich misdroegen, de zogenaamde "menarken" (dronkaards/boemers). Ze veroorzaakten een hoop misnoegen oftewel "ambras". Als ze het te bont maakten, werden ze uit de ploeg verwijderd en moesten huiswaarts, soms gebukt onder de schulden.

De tijd, die men van huis was, was afhankelijk van de plaats van tewerkstelling. In Holland werken betekende eens in de vier weken naar huis. Werkte men bijv. in Sliedrecht, dan waren er vele die - uiteraard alleen des zomers - elke week naar huis gingen op het "velooke".

Zij, die in Frankrijk of Duitsland werkten, kwamen maar eens per jaar of half jaar naar huis. Meestal zo tegen Putse kermis, als in de bossen niet meer kon worden gewerkt. Putse Kermis is de week, waarin de sterfdag van de H. Dionysius wordt gevierd, zowel in Belgisch als in Hollands Putte. Zelfs nu nog ziet men de echte Puttenaren tegen die tijd hun huisje opknappen, nieuwe kleren kopen voor man, vrouw en kinderen. In de jaren tot voor de tweede wereldoorlog was dat immers de tijd, dat Vader weer naar huis kwam.

Was de man lang van huis geweest, dan was het geen uitzondering, dat hij bij zijn terugkeer weer een kindeke rijker was. Meestal was hij op dit heugelijke feit voorbereid, middels een brief van zijn vrouw. Hoewel die vaak niet schrijven kon. Ze liet de brief meestal opstellen door de schoolmeester. Ze nam de brief mee naar huis, zogenaamd om hem nog eens door te lezen, en bracht er een inktvlek op aan. Zó kon Vader die evenmin lezen of schrijven kon, toch weten wat er aan de hand was.

De Putse "Brakkers" waren graag geziene gasten. Het waren harde werkers,, die een groot aandeel hebben gehad in het totstandkomen van de vele waterwerken, dijkbouw, polderwerken en herbebossing van ons land.

De mensen, die zelf het onderwerp van dit artikel waren, vonden deze laatste 150 jaar geen prettige tijd. In wezen was hun leven een konstant gevecht tegen de armoede. Wel een tijd, waarin men kon rekenen op steun en medeleven en meer begrip voor elkanders wel en wee.

Wellicht voor de nieuwe generatie in ons dorp een voorbeeld, hoe een leven met zo weinig toch een gelukkig leven kan zijn.

Werkgroep alg. geschiedenis.

o.o.o.o.o.o.o.o.o

Geschiedenis en verklaringen van de namen van de oude wegen en straten gelegen binnen de gemeente Woensdrecht.

Zover bij ons momenteel gegevens bekend zijn zullen wij de wegen en straten bespreken welke al van oudsher in onze gemeente gelegen zijn.

We zullen in alfabetische volgorde de straatnamen behandelen, welke rond 1950 bestonden.

De straten en wegen die na 1950 tot stand gekomen zijn, behandelen we later.

de ABDIJLAAN

loopt vanaf de Huijbergseweg tot aan de Putseweg en vormt ongeveer de grens tussen Huijbergen en Hoogerheide.

Het was een oude zandbaan van Huijbergen naar Ossendrecht en was bij de oudere Huijbergenaren in de volksmond, dan ook altijd de Ossendrechtsebaan.

Daarom was Huijbergen in 1957 er niet zo heel erg mee ingenomen, dat de thans luidende naam gekozen werd.

De Abdijlaan heeft zijn naam te danken aan de O.L.V. ter Duinen Abdij te Ossendrecht.

de ANTWERPSESTRAATWEG

loopt vanaf het kruispunt Nieuweweg-Duinstraat tot de grens met Bergen op Zoom, dat is bij de oude schuur van het Schaliehoef-Klein-Molenbeek.

Op Bergs grondgebied loopt hij door tot aan de Bosstraat.

Voor 1795 toen het huidige grondgebied van de gemeente Woensdrecht nog bestond uit de 5 Heerlijkheden: Woensdrecht, Hoogerheide, Zuidgeest, Hildernisse en Hinkelenoord werd de grote weg welke over het grondgebied van de Heer liep ook:

Heerstraat, Heerenweg, Heerenbaan, 's-Heerenweg of 's-Heerenstraete genoemd.

Een van de belangrijkste taken van het dorpsbestuur in die tijd was het onderhoud van de grote Heerweg van Antwerpen naar Bergen op Zoom.

Het woord baan kunnen we o.i. als aangelegde c.q. geegaliseerde zandbaan zien.

In de loop van de vorige eeuw is het een keiweg geworden.

De huidige weg is de laatste jaren danig doorsneden met autosnelwegen.

Het stuk weg bezuiden Korteven is zo rustig geworden, dat men het zich een paar honderd jaar terug kan wanen.

Als we de tegenwoordige loop van de Antwerpsestraatweg nog even nagaan vanaf het kruispunt Nieuweweg-Duinstraat, dan gaan we langs het Pannenhuis naar de Vinkenbergh-Steestraat, kruisen de nieuwe autosnelweg bij de boerderij van de Fam. Uitdewilligen en komen dan bij café de Gouden appel weer op de oude weg, vervolgens tussen de benzinepompen nabij Korteven dan over de betonweg langs het landgoed Mattemburgh naar Bergen op Zoom.

de PRINS BERNHARDSTRAAT

loopt vanaf de Raadhuisstraat tot aan de Wouwbaan. Deze naam is in 1938 vastgesteld.

Toen in 1940 de oorlog uitbrak is deze straat zijn naam enige tijd kwijt geweest. Dat kwam doordat de Rijkscommissaris voor het bezette Nederland in 1942 gelaste dat alle wegen, straten, gebouwen of andere openbare gelegenheden welke de naam droegen van een levend lid van het Koninklijk huis niet meer zo mochten worden genoemd.

Zo kwam het dat in 1942 de vroegere naam weer werd gebruikt en dat was het Postbaantje.

Het Postbaantje had zijn naam te danken aan het hulppostkantoor dat was gevestigd in het pand waarin thans de winkel in rookartikelen van de Fam. van Eerden gevestigd is.

De Prins Bernhardstraat heeft sinds 1951 weer zijn huidige naam.

de BEUKENDREEF

Loopt vanaf de Antwerpsestraatweg naar het zeebad de Duintjes. De naam van deze dreef komt al voor op de eerste Mil.Stafkaart van 1836, hij heeft zijn naam waarschijnlijk te danken aan de prachtige beuken die er nu nog in alle glorie staan te pronken en dus al vrij oud kunnen zijn.

de BINNENWEG

Loopt vanaf de Raadhuisstraat langs de vishandel van Fons Stuits naar de Wouwbaan aan de zuidzijde en naar de Prins Bernhardstraat.

De Binnenweg is in het verleden, zoals de naam al aangeeft, een baantje geweest om de mensen van d'Aai (de heide) zo vlug mogelijk naar het centrum van het dorp te brengen.

de BOSSESTRAAT

Loopt vanaf het kruispunt Nederheide-Doelstraat tot onder aan de voet van de keiweg nabij de Fam. H. Pals.

De straat heeft zeer waarschijnlijk zijn naam te danken aan het toponiem Nonnenbos.

De namen Nonnenbos en Nonnenberg zijn bij de bewoners ter plaatse van oudsher bekend en komen ook voor op de cijnskaarten van de landmeter Adan.

Een aardige bijzonderheid lezen we in een raadsverslag van 24 november 1924. Enige raadsleden verzoeken Burg. Rubert verbetering aan te laten brengen aan de Dorpsstraat en Bosschestraat.

Bij de eerstkomende raadsvergadering verklaarde de Burgemeester bedoelde wegen per fiets te hebben afgereden en hem is gebleken dat de Bosschestraat, met uitzondering van het begin dier straat op de scheiding met de Doelstraat, vrij goed in orde is.

Hij zegt verder gereden te hebben over den Berg en geen enkele maal van zijn fiets te zijn gevallen, ofschoon het paadje hier en daar mullig is. In den weg zijn karresporen, doch dit treft men op alle landwegen aan. De weg in de kom van het dorp Woensdrecht is in vergelijking met andere jaren vrij goed te noemen, men mag niet uit het oog verliezen dat wij in de tijd der bietencampagne leven, aldus de Burgemeester.

(We vermoeden dat de Burgemeester toch wel een prachtige najaarsdag zal uitgezocht hebben om zijn fietstocht te maken).

Desondanks is de weg nadien verhard.

de BUITENDREEF

Loopt thans van de Postweg tot de grens met Huijbergen.

Vroeger liep de Buitendreef van de Dorpsstraat in hoogerheide ter hoogte van de Wouwbaan door de Kromstraat ongeveer via de Mathias Wolffstraat, om op de hoek Minckelersweg-Prins Hendrikstraat uit te komen. Daar liep hij achter het gasgebouwtje ongeveer parallel met de Huijbergeweg naar de Postweg. Naast het Staalconstructiebedrijf van de Gobr. Jansen is nu het enige stuk Buitendreef dat er thans nog over is te zien, dit heeft dan ook in 1965 zijn naam met ere gekregen.

Het was in vroegertijd ongeveer de scheiding tussen de Heerlijkheden Hoogerheide en Woensdrecht.

Deze dreef werd vroeger intensief gebruikt, maar is nu van weinig betekenis meer.

de DOELSTRAAT

loopt van de Antwerpsestraatweg (bij de Prijsslag) tot de kruising Nederheide-Bossestraat.

Dit is ook een van de oudste wegen van onze gemeente die vroeger met verschillende schrijfwijzen is weergegeven op oude kaarten.

De naam Doelstraat geeft aanleiding tot velerlei gissingen: op oudere kaarten wordt gesproken van Doolweg, het ligt niet voor de hand hierbij te denken aan verdolen (verdwalen) gezien de overzichtelijkheid van het terrein en de rechte loop van de weg.

Als we uitgaan van de tegenwoordige benaming Doelstraat dan is het mogelijk dat er in die buurt zich een schuttersdoel heeft bevonden. (aanwijzingen hiervoor zijn niet aanwezig, wel in andere plaatsen met het zelfde toponiem).

Andere mogelijkheden zijn: Doel is uitgegraven weg met terweerszijden wallen, deze zijn thans nog gedeeltelijk zichtbaar.

Doel zou taalkundig ook een nevenvorm van dal kunnen zijn en dus verband houden met het feit dat de weg van de Nederheide af daalt naar de Antwerpsestraatweg.

De oude schrijfwijze met oo zou dan misschien de dialectische uitspraak van daal (dâol) weergeven.

de DORPSTRAAT (Woensdrecht)

loopt van café Non Plus Ultra tot ongeveer de driehoek Marktje. In de 16e eeuw al lag de kern van het dorp bij het kruispunt Rijzendeweg-Dorpsweg.

In die tijd waren er in het dorp 38 huizen welke verspreid stonden en daarom onderscheiden werden in het Oosteinde, nu ongeveer ter hoogte van de boerderij van Beek tegen over de Veerweg en het Westeinde, dat was vanaf ongeveer bij café v.d. Poel tot bij Non Plus Ultra.

In een raadsverslag van 1857 spreekt men van de Woensdrechtsestraat. De verharding vond in 1868 plaats met keien en steenslag.

de DUINSTRAAT

loopt van de Antwerpsestraatweg tot aan de Wouwbaan.

Deze straat ontleent zijn naam aan het perceel grond Den Duijn.

Op een kaart van de landmeter H. Adan in het Cijnsboek van 1760, staat het perceel Den Duijn, met daarop een hoeve.

Thans staat er de hoeve van de Fam. Hopmans met de toepasselijke naam.

De oudstbekende benaming van de Duinstraat was Baene van Woensdrecht naar Huijberghen.

De Verlengde Duinstraat ligt in het verlengde van de Duinstraat en maakte deel uit van de Baene van Woensdrecht naar Huijberghen.

de FIANESTRAAT

loopt vanaf de dijk van de Oosterschelde tot aan de Antwerpsestraatweg.

Voor 1951 liep de Fianestraat vanaf de Antwerpsestraatweg door tot de Huijbergsebaan, ook op Bergs grondgebied loopt de Fianestraat enige kilometers door, namelijk tot de Balsebaan.

Een verklaring voor Vianen of zoals thans de naam wordt geschreven Fiane, zou mogelijk (verbinding)(s)weg kunnen zijn.

Voor 1740 was de naam Moerweg, hetgeen er op zou kunnen duiden dat er in de onmiddellijke omgeving moer of veen werd gegraven.

Een andere mogelijkheid is dat de Moerweg zijn naam aan de, aan de noordzijde gelegen Oostmoer (de Augustapolder) te danken had.

loopt vanaf de Antwerpsestraatweg tot aan de Huijbergsebaan en heeft zijn naam sinds 1951, daarvoor was de Heimolen ook Fianestraat.

Rond 1650 is het gebied om de door de Markiezin gestichte Heimolen gedeeltelijk ontgonnen. De plaats waar de molen ongeveer heeft gestaan is gelegen 100 m. noordelijk van de kruising Heimolen-Huijbergsebaan. Het doel van de heimolen was mogelijk het malen van heide en heidetoppen voor veevoer. De schors die men kon malen, was de boom-schors die de leerlooiers gebruikten voor het looien van het leder.

De buurtschap de Heimolen behoorde voor de Franse tijd tot de Heerlijkheid Zuidgeest. In 1810 is het gebied samen met Hinkelenoord verenigd in de gemeente Woensdrecht.

Aantekeningen en bronnen.

We willen hierbij hartelijk dank brengen aan de welwillende medewerking die wij bij het raadplegen van de diverse gemeentearchieven ondervonden hebben.

Voorts hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van het vele en deskundige werk dat de Heer W.A. van Ham verricht heeft in zijn boekwerk handelend over de geschiedenis van De vijf heerlijkheden in de gemeente Woensdrecht, hetwelk is geschied onder de redactie van de streekarchivaris A. Delahaye.

Verklaring der afkortingen :

G.A.Wdr. = Gemeente-archief Woensdrecht.

G.A.BoZ. = Gemeente-archief Bergen op Zoom.

De vhh.Wdr.W.A.v.Ham = De vijf heerlijkheden in de gemeente Woensdrecht, van W.A. van Ham.

1. Abdijlaan, G.A.Wdr.
2. Antwerpsestraatweg, G.A.Wdr, De Jhh.Wdr.W.A.v.Ham.
3. Prins Bernhardstraat, G.A.Wdr.
4. Bossestraat, G.A.Wdr, De Jhh.Wdr.W.A.v.Ham.
5. Buitendreef, G.A.Wdr.
6. Doelstraat, De Jhh.Wdr.W.A.v.Ham.
7. Dorpstraat, De Jhh.Wdr.W.A.v.Ham, G.A.Wdr.
8. Duinstraat, G.A.BoZ.
9. Fianestraat, De Jhh.Wdr.W.A.v.Ham, G.A.Wdr.
10. Heimolen, De Jhh.Wdr.W.A.v.Ham, G.A.Wdr.
11. Cijnskaarten Heerlijkheden Woensdrecht en Zuidgeest van Henri Adan. 1760.

Gem. Arch. BoZ.

Hoogerheide, 12 december 1977,
Leden werkgroep toponymie,
J.v.d.Bussche,
J.v.Elzaker,
Mevr. Nijssen-Steketee,
C.J.v.Opdorp, (secr.)
A. Pijnen.

